

MAGYAR NYOMDÁSZAT

1922. NOV. 27
KÖNYVTÁR-ELNÖKSÉG
13
A könyvnyomtató
és testvériparágak havi
szakfolyóirala

✦
Szerkeszti Janovits Ferenc 244

✦
Társszerkesztő Novák László

✦
1922 november hó

✦
Harmincnegyedik évfolyam

✦
11. füzet

MAGYAR NYOMDÁSZAT

A KÖNYVNYOMTATÓ ÉS TESTVÉRIPARÁGAK HAVI SZAKFOLYÓIRATA

BUDAPEST, 1922 NOVEMBER HAVA
XXXIV. ÉVFOLYAM
II. FÜZET

A betű fejlődése a könyvnyomtatás föltalálásáig

Civilizációnk a görögök és rómaiak kultúrájában gyökeredzven, e népeknel találtuk meg a mi fonetikai jeleinknek az eredetét. A görögök kezdetleges abécéje a legrégebb idő óta ismert *föníciai* alfabet volt, amely 11 mássalhangzóból és 5 magánhangzóból állott. Ezt Cadmus hozta Föníciából és ezért *kadméi abécének* is nevezték.

A betű alakja a görög írástudók munkálkodása következtében lassankint állandósul és hovatovább annyira kiformalódik, hogy a Krisztus előtti 700. évből származó érmék föliratainak, illetőleg szövegének iniciáléi már szinte a tökély látszatát keltik. A *jóniai* abécé betűi, amelyeket Görögország kultúrközpontjai 403 évvel Krisztus előtt már valamennyien magukévé tesznek, csak kevésbé különböznek a könyvnyomtatás hajnalán vésett majuszkuláktól – (verzálisok).

A rómaiak az abécéjüket nem közvetlenül a görögöktől kapták; ez áll az etruszkokra és Olaszország egynémely más népére is; ezek azt Szicília káld kolóniáiból hozták, ahol már tökéletesebb formában találták. Az abécé 15 betűje alakra nézve (A, B, E, F, H, I, K, M, N, O, Q, S, T, V, X) egyforma a mi mai betűinkkel, 5 (a gamma, delta, lambda, pi és ró) alig különbözött tőlük. A rómaiak abécéjükhöz később átvették a görög úpszilont és zétát is. A J és U újabb (XVI-ik századbéli) keletű pótléka a görög abécének.

A betű kezdeti formája kizárólag a *báton* típus volt, amelynek a mai könyvnyomtatás terminológiája az *antikva* nevet adta.

Az írás primitív szerszámai: a *calamus* (kalamáris) és a nád vastag és pohos betűket rónak a papirostra, de a típusok vonalai lassankint megfinomulnak...

A görögök igen szép és finom betűvonalai — amelyről régi papirusztöredékek (fragmentumok) beszédesen tanuskodnak — később a római könyvírók kezei alatt annyira megvastagodnak, hogy látásuk szinte az erő és hatalom képzetét kelti az emberben.

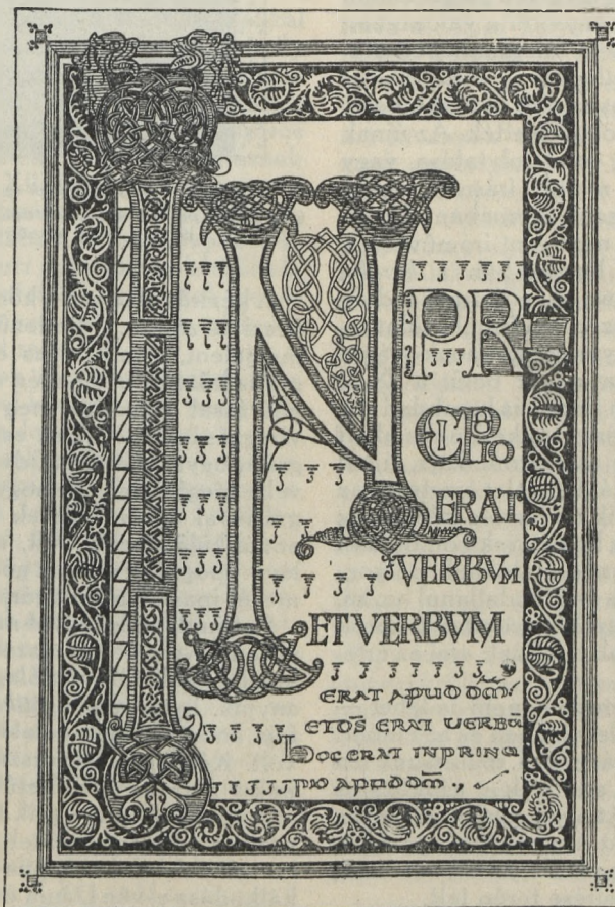
A rómaiak kezdetben csak a kapitális (kezdő) betűt használták, amelyet egyetemes bámulatra a nagyszerűség és fenség fokáig tudtak tökéletesíteni. E betűtípus időszámításunk első századaiban megváltozott és a latin föliratok majuszkulájává formálódott, azokhoz a típusokhoz hasonlóan, amelyekből a könyvnyomtatás megszületésekor a Jenson és Garamond betűi keletkeztek. A római császári érmék lapidáris rövidségű latin szövegének majuszkuláiból ez a tény határozottsággal megállapítható.

Azokon a kéziratokon, amelyek szövege tisztán majuszkulából íródott, a nád- vagy lúdtolljellegzetes, szép formákat rött és hagyott reánk. Ebben a korban a legtöbb kézirat hovatovább hosszú időn át teljesen majuszkulából íródik. Ugyanekkor az érmék föliratainak kapitálisán (verzálisán) csorba esik; a vésnöki mesterség leáldozóban van.

A IX-ik századbéli kéziratminta (163. oldal) meggyőzően tanuskodik az átalakulásokról, amelyeken a belü három századon keresztül átment és mutatja a római formához való fokozatos visszatérést.

Némelyek azt állítják, hogy a régi római szövegírók rendelkeztek már saját típusú minuszkulával is, és ezt egyes klasszikusok, mint Plautus és Tacitus, ilyen betűvel írott passzusaival vélik bizonyítani. Ez a típus azonban tényleg a majuszkulának csupán kisebbített formája volt.

A régi római, vagyis bárbar korból származó szövegbetű a legtöbb korabeli kézirat tanúsága szerint az úgynevezett basztárd típus volt, vagyis az *unciál* betűfajtának kisebbített s szorosabban egymáshoz rött alapja. A római *kurziv* a hajdani népies írás származéka; ezt különösen a hevenyészettség és pongyolaság, valamint a belűknek úgyszólván egymásbaolvadása jellemzi. (A korabeli jegyzők és írkok is ezt

Nagy Károly evangéliuma a nyolcadik századból.

(Az érdekes tagoltságú „Principio erat verbum et verbum” szavakat kapitális betűkkel írta a művésze, az alsó szöveg unciálbetűs.)

használták a fogalmazványaik megszerkesztésénél.) Erről legjobban a merovingiai diplomák csaknem kibetűzhetetlen szövegei, sőt a Pompeji falain fölfe-dezett mázolászerű föliratok tanuskodnak. Könyvekben és kéziratokban ritkábban találkozunk vele,

NOXITINEBRA:ITNUBILA
CONTUSANIONMETTURBILA
LUXINTRATAIBISCITPOLUS

Kapitális betűk az ötödik századból.

(Nagyobb alakban, nádtollal írták. Minden vonás, minden görbület a toll külön tintabamartását követelte meg. E betűk nyomán készült vagy húsz év előtt Aurioi francia betűművész híres könyvtípusa.)

annak ellenére itt azonban már gondosabb formában és többnyire másfajta írással keverve.

A rómaiak még egy másik, *unciál* néven ismert írástípust is használtak. Ez az elnevezés tulajdonképpen a betű magasságát jelezte (*uncia* = a láb tizenkettő része). Ez a betűfaj Nagy Károly uralkodása alatt már igazi szépségében pompázik. Vonalai szabadabbak, kerekdedebbek és nélkülözik a gót betű merev tompaságát és szögletességét. A kézirat most már folyvást tökéletesbül; ornamentikája mind szebb és gazdagabb lesz, míg nem — a nagy császár ösztönzése és támogatása mellett — egyre eredetibb és díszesebb külsőt nyervén, csaknem a tökély fokára emelkedik. Képünk (161. oldal), amely valóságos mesztermű, a párisi arzenál könyvtárának tulajdonát képező Evangélium egyik kötetéből van véve.

Az igazságnak megfelelőleg meg kell mégis állapítanunk, hogy a IX-ik század könyvírói a valóságban nem alkottak semmi újat, hanem tulajdonképpen utánzóztak, vagy — a legjobb esetben is — csak tökéletesítették. Ezek az újabb, olvashatóbb és szebb betűfajtának az elemeit csupán kölcsönvették. Az újnak nevezett írás nem volt egyéb, mint folytatása, vagy újra való megjelenése egy régibb írásnak, csak hogy sokkal kifejezőbb és szebb formában. Mindazáltal el kell ismernünk a névtelen íróművészek érdemeit, akik a félszázad korszakban a *karolin* betűtípusnak olyan harmonikus, szép formát tudtak kölcsönözni. Ez olyannyira szép betűminta fölhasználásával a reneszánsz könyvnyomtatóinak végre sikerült pompás könyvekben a gót betűt a IX-ik és X-ik századbeli minuszcula finom és kerekded vonalaival fölcserélni. És valahányszor kezünkbe akad a kora tipográfiának egy-egy mestermunkája, újból és újból föltolul bennünk a hálás kegyelet érzete amaz igénytelen könyvírók iránt, akik már nyolc-kilencszáz évvel ezelőtt — legtöbbször a kolostorok komor falai között — nekünk, mai könyvnyomtatóknak dolgoztak, mert ők járultak legelőbb és öntudatlanul hozzá, hogy szemeink immár a legszebb nyomtatott sorok révén közvetíthetik agyunknak mindazt, ami az értelemnek van szánva.

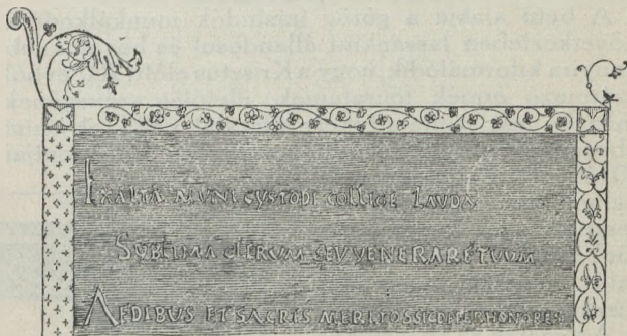
Nem lévén — és e szűk keretben nem is lehet — célunk az írás történetét részletesebben és az emberi civilizációra való hatásaiban tárgyalni, mutassunk rá most már azokra az elemekre, amelyek — a fokozatos fejlődés révén — a tipográfiai anyag kiképződéséhez hozzájárultak. Mindenekelőtt ismertessük röviden Nagy Károlynak abbéli ténykedését, amelyet a betű, illetőleg a könyvirás tökéletesítése terén tett.

A karolinai korszakot jellemző általános művészeti megnyilatkozás közepette a föliratok majuszkulája egyre tisztul, tökéletesedik és már sejtetni engedti a

pillanatot, amelyben a nagy császár ösztönzéséből alkotott és az ő nevére elnevezett pompás *karolin*-minuszculával össze fog olvadni.

A X-ik században a *karolin* gyors ütemben halad a modern betűforma felé. Száz évvel később a római betűtípus már érezni kezdi a gót iskola hatását. Az érme fölirat majuszkulája mind szebb és tökéletesebb lesz. A gót írásjelentékeny fejlődésnek indul. Alaikus könyvírók, nem lévén annyira hozzátapadva az antik hagyományokhoz, mint a kolostorok szerzetesei, szabadabb és függetlenebb osztályt alkotnak. Valóságos versengés támad, minek következtében a betűfajok megsokasodnak. Előbbiek a római, utóbbiak a régi görög szövegírók sajátosságait követik. E versengéssel a betű alakja egyre finomodik, tökéletesedik, míg nem a gót típus fejlődésének csúcspontjára érkezik. A következő korokban a fantáziának egészen a különcödésig menő túlzásai következtében a betű gótikus jellege lassan elmosódik, míg nem az antik modellek új formában való megjelenésének és varázslatos hatásának következtében — a speciálisan nemzeti művészet sorsára jutva — végleg eltűnik.

A gót minuszcula elkorcsosulásával új, a *kurzív* nevezetű betűfaj tűnik föl. E betűnemet azelőtt csak fontosabb okmányokra és különböző korszakokban a díszművek írására használták, míg nem végül általános használatba vételet.

Kopasz Károly bibliájának egy részlete a kilencedik századból.

(Az előbbi példán bemutatott típusoktól főképp csak abban különbözik, hogy a betűk alkotórészei egymásba folynak.)

A kézírás alkonya a könyvnyomtatás föltalálásával veszi kezdetét. Mindenütt, ahol a könyvnyomtató megjelent, a kalligráfus előbb-utóbb eltűnt. A kalligráfia közeledni érezvén végső óráját, éppen azzal az eljárással kísérelte meg életbenmaradását, amely virágzásának teljében saját vesztét okozta. A kalligráfia ugyanis amagaüdvét ellenfele betűformájában vélte megtalálni, úgy hogy pompás római típusú kalligráfiával egész kötetek készültek. A látvány pedig annál különösebb volt, mert a kezdeti stádiumban lévő tipográfia viszont gót betűtípusaival a kalligráfia mezét iparkodott magáraöltetni.

Szóljunk még egyet-mást a középkorban — különösen a Nyugat egy részében — divott írástípusokról, amelyeknek túlnyomólag a latin típus volt a szülőanyjuk. Ilyen a *wizigótika*, a gót írásnak egyik válfaja, amelynek használata Spanyolországban általános volt. Később Olaszország szolgáltatta a spanyoloknak a mai basztárd betűtípus kezdetleges mintáit.

A *lombard* típus egyik fajtája a *karolinnak* csakúgy, mint az *angolszász*, amelyet Angliában és Írországnak használtak. E betűtípus a másoló szerzetesek munkálkodása révén Dánia és Németország egy részében, valamint Északfranciaországban is elterjedt.

A germán népek régente — minden valószínűség szerint — az *ulflán* és *rúnik* (skandináv eredetű) ne-

vezetű ábécét használták; ez utóbbit a szögletesség hiánya jellemezte. Ismerték az *angolszász* ábécét is. A *karolint* megjelenésekor mindjárt elfogadták. Ettől kezdve a latin betűtípus folytonosan fejlődik. Végül, anélkül, hogy a modernebb kurzív íráshoz eljutottak volna, a gót minuszskulánál állapodtak meg.

Mielőtt a modern könyvnyomtatás épületének alapjául szolgáló kézírás történeti vizsgálatát befejeznők, nem mulaszthatjuk el rámutatni azokra a tünetekre, amelyek a könyvnyomtatás föltalálását már előre sejtetni engedték, illetőleg annak előhírnökei voltak.

Nem nehéz megérteni, hogy a kézzel írott könyvek elkészítésének hosszadalmas és fáradságos volta, amelyek egynemelyike a könyvmásolással foglalkozó szerzetesnek néha egész élete javát igénybe vette, ösztönzésül szolgált a hivatottaknak arra, hogy olyan eszközök után kutassanak, amelyek segítségével az ilyen végelelthetetlen munkát megkönnyíteni, illetőleg megrövidíteni lehetne. Így vörös- vagy sárgarézlaponkra domborúan vésett szövegeket préseltek papirosra; ezt az eljárást valószínűleg a görögök és rómaiak, sőt talán az egyiptomiak is ismerték már. A középkorban egy Mainz melletti kartauzi szerzetesrendű kolostor szintén rendelkezett ilyen berendezésű „sokszorosító”-műhellyel. Ezt az eljárást előbb

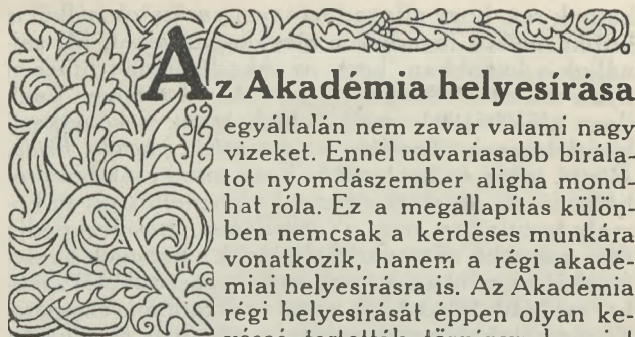
A római típusból gótikusha átmenő minuszskulák a tizenegyedik század második feléből.

a majuszkulákkal, később pedig a minuszkulákkal írott könyvek sokszorosításánál is alkalmazták és ily módon templomi énekeskönyvek is készültek. A kézzel írott díszműveknél az ékítményes iniciálékat és kereteket fémből domborúan kivésték és a papiros megfelelő helyére rápréselték. A sokszorosításnak ezt a módját Senecának a XIII-ik században reprodukált és a Vatikán könyvtárában őrzött művében, valamint több olyan munkában is megállapították, amelyek 1200 körül a *vaucerci* apátságban készültek. Ezekben a könyvekben az iniciálék és keretek lenyomata olyan erőteljes és kifejező volt, hogy azokat a papiros hátlapján le lehetett rajzolni.

A különféle próbálkozások és kísérletezések után végre is a fémből avagy fából kivésett és a papirosra reápréselt szöveg látszott a legcélszerűbbnek arra, hogy az emberi gondolat sokszorosítás útján megörökíthető legyen. Ezt az eljárást tehát a régiek egyre fejlesztették. Sikerült nekik leküzdeni a nyomtatás zavartalanságát gátló okokat; találtak megfelelő festéket, megszűntették a nyomás megszatosságát, míg nem nyomtatványaik tisztaság dolgában — mondhatnók — egyenértékűek voltak a tipográfiai eljárással.

Ha befejezésként — de az érdekesség és teljesség kedvéért is — visszatérünk az egyes betűformák fejlődésére, akkor azt látjuk, hogy 3 betű: a C, D és az L, a Γ (*gamma*), a Δ (*delta*) és a Λ (*lambda*) fordított és kerekített alakjából keletkezett; az ugyancsak kerekített káld Π (Γ) *pi* betűből lett a P; a görög *rho* (ρ) betűből pedig egy apró ferde vonalacska meghosszabbításával (P) az R. A rómaiak ábécéjükhöz (a görög *upsilon* és *zeta* eredeti alakjában) később az Y és Z betűket is hozzávették. A J és az U betűk (az I és V betűk kettőzött alakjai) — mint már említettük — modernebb (XVI. századbeli) pótlékaik az ábécének.

László Dezső.

Az Akadémia helyesírása egyáltalán nem zavar valami nagy vizeket. Ennél udvariasabb bírálathoz nyomdászember aligha mondhat róla. Ez a megállapítás különben nemcsak a kérdéses munkára vonatkozik, hanem a régi akadémiai helyesírásra is. Az Akadémia régi helyesírását éppen olyan kevésbé tartották törvénynek, mint amennyire a most módosítottat tartják. Azelőtt is csupán házi szolgálatra szorítottak az úgynevezett akadémiai helyesírás, és most ugyancsak ilyen kilátásai vannak. De meg kell vallanunk, hogy mi vagyunk az utolsók, akik ezt közömbösen vagy örömmel fogadjuk. Mi a napi munkánk különböző nehézségei közben tapasztaljuk, hogy milyen nagy hiba, ha nincsen egyetlenegy olyan intézményünk sem, amely a tekintélyével és komolyságával törvényes erejűvé tudná avatni a helyesírásunkat. Hogy az Akadémia csakugyan messze jár még mindig ettől az állomástól, azt semmi sem igazolja különben, mint éppen az a helyesírási füzet, amely néhány héttel ezelőtt került vásárra. A munkában nincsen sem egység, sem átfogó gondolat, sem szilárd alapelv, amelyre fölépíthették volna az egész helyesírást. Merő ingadozás az egész hat iv. Hol a hangzás az irányadó benne, hol a származtatás. Ha lehetséges, hát még a régi bajokat is megszorították.

A füzet legérdekesebb részének mindenestre az újszerűségek tekinthetők. Az Akadémia új helyesírása a *sülyed* helyett a *süllyed* formát tartja jónak. Aztán: *húszszor* helyett *hússzor*. De a falusiak fonetikája most már nem elégszik meg a *poggyással*, a *kesztyűvel* és a *higgyen* írásmódjával. Hanem a jövőben azt kívánják tőlünk, hogy *küszködünk*, *éjtszakázunk*, *egyességet* kössünk és az *előljáró*sághoz menjünk. Hogy minderre miért van szükség, arról nem esik szó. Az Akadémia maga is bevallja a kis füzethez írott előszavában, hogy ő alkalmazkodik az időközben kialakult gyakorlathoz. Kérdés persze, hogy mi méltóbb az Akadémiához: ha ő irányít ilyen kérdésekben, vagy ha őt irányítják. Mert az ő irányítása — már az a kevés, amit itt-ott olyan félősen megmekkockáztat — igazán nem termett még túlságosan dús babérokat. De ebből legalább illenek okulnia. Ha az Akadémia azt tapasztalja, hogy évtizedek alatt sem tudták meghonosítani a *poggyaszt* meg a *kesztyűt*, hogyan remélhet akkor jövőt a *küszködés* vagy az *egyesség* számára? Vajjon ki ír majd így a jó falusiakon kívül? De más szempontból is érthetetlen ez az erőszakos fonetizálás. Ha az Akadémia ilyen tag térhez juttatja a hangzást, akkor miért kell a *kevésbé* két *b*-betűs formáját választania, holott ugyanakkor csak *Kolozsvárt* vagy *Székesfehérvárt* született emberekről vesz tudomást? Igaz, hogy az emberek *egyességet* kötnek, de ezt inkább csak a *kösségekben* teszik. Ez az *igasság*. Mert ha *egyesség*,* akkor miért *kösség* és miért *igasság*? Mire jó a származtatás és a hangzástan között való ez a föltűnő ingadozás? De talán lehet, hogy az Akadémiának van igazza. Am akkor elfogadható magyarázatra is van szükség. Csak teljes és föltétlen bizonyosságú tekintélyek számít-

* A Horváth-féle helyesírás is megpróbálkozott az *eguességgel* (sőt most újabban Balassa helyesírásában is helyet foglalt), de a megjelenése óta elmúlt kilenc esztendő alatt egyetlen esetre sem emlékszem a korrektori gyakorlatomban, hogy valaki használta volna ezt a helyesírási formát. Az intelligens közönség is csak az indokolt újításokkal barátkozik meg.

hatnak reá, hogy elfogadható magyarázatok nélkül is kritika nélkül fogadják a megállapításaikat. Mi sajnáljuk a legjobban, hogy az Akadémiának nincsen ilyen minden kétségen fölül való tekintélye. Csak ilyen előfeltételek mellett bizhatnánk a következő kísérletezések sikerében is: *újj, zsviő, pagóda, Frida, Párizs, sohse*, és így tovább. Ezek mind csak hiú próbálkozások, amelyek egyrészt nem méltók olyan komoly testülethez, mint az Akadémia, másrészt pedig még nagyobb zűrzavart kelthetnek a tömegek nyelv-érzékében, mint amilyenek úgyszólván tapasztalhatók. Sokkal méltóbb föladat lett volna az Akadémia számára, ha vizsgálat alá veszi például a *pöröly* és *bögöly* szavak helyesírását. Nem tudjuk, hogy a nyelvész urak mint gondolkoznak az említett szó felől, de mintha ezeknek a helyesírásához is szó férne. Nem nagyon bizonyos ugyanis, hogy *pörölyt* és *bögölyt* ejtenek-e a magyarok, vagy pedig *pörölyt* és *bögölyt*. De még ha a hangzástan alapján igaza is volna az Akadémiának, akkor is csodálkozunk kell, hogy komoly nyelvtudósok közt nem akad senki, aki fönnakadna az ilyen fölsorolásokon: *bögöly, göböly, pöröly, de: köpöly(öz), coboly, fogoly, mosoly, topoly, zugoly*, és a többi.

Az Akadémia helyesírási újításai közül föltűnik még, hogy a nemesi előnev kezdőbetűjét is nagyval írja. Így: *Kisfaludi Kisfaludy Károly*. Aztán a „családnevekben előforduló kettős mássalhangzókat nem szabad elválasztáskor kiegészíteni”. Tehát: *Sen-nyei, Bat-thyány!* Nem hagyható kritika nélkül a szójegyzékben föltüntetett *birkozik* és *zárkozik* sem. Itt a folytonos változatosság kedvéért megint a származtatás kerekedhet fölül, noha teljesen érthetetlen, hogy ha ez a problematikus értékű „származtatás” szerephez juthatott, akkor miért találjuk ugyancsak a szójegyzékben ezt a szót: *gyürkőzik!*

Hogy az új akadémiai helyesírás milyen föltűnően ingadozik a fonétika és a származtatás között, arra van még jó néhány példa a fűzetben. Tudjuk, hogy az iskolai helyesírás *bölcsességet* ír. Az Akadémia itt elveti a fonétikát és a *bölcsességnek* ad polgárjogot. Ezt senki sem kifogásolhatná, ha ugyanakkor nem éktenkednék ott a szójegyzékben a hamis analógia: *összeség!* Miért kell ezt egy *s*-sel írunk, ha egyszer az Akadémia annyira hajlik a fonétika felé? Azonkívül pedig nagyon is disputábilis, hogy származtatás esetén az *össz* után járul-e a *ség* képző, vagy az *összes* után. Hiszen éppen akkor jogosult a fonetikus írásmód, ha a származtatás nem nyújt elég biztos alapot! Ha az Akadémia azt akarja kifejezésre juttatni, hogy nem okvetlenül rabja a fonetikának, akkor miért nem változtatta meg a *lejjebb* kétségtelenül fonetikus helyesírását? Mi szükség van itt a kettős *j* használatára? Mi kétség fér ahhoz, hogy a *fel* vagy *föl* és a *le* után járul csak a *jebb*? (*Fel-jebb* vagy *föl-jebb* és *le-jebb!*) Igaz: erre azt válaszolhatná valaki, hogy a *kijebb* kedvéért kellett így dönteni, mert az meg viszont a származtató helyesírással két *j*-vel írandó. Talán még ezt az érvelést is helytállóan találja, aki nem figyel meg jól az Akadémia helyesírását. Mert ha azért volna jó a *lejjebb*, hogy a *kijebb* se okozzon fönnakadást, akkor a szójegyzékben nem találnánk ott a *semikor* szót. Az Akadémia minden valószínűség szerint ezt a szót is származtatta. Vannak, akik úgy látják, hogy a *hová, merre, milyen* vagy *mikor* kérdőszavak elé a feleletben csak a *se* szócska járul. Tehát ezek szerint *sehová, semerre, semilyen* és *semikor* látszik a helyes írásmódnak. Valószínű, hogy ez a származtatás a *semikorra* nem helytálló, de viszont alapos következtetésnek kell tekintenünk, hogy míg *lejjebbet* írunk a *kijebb* mintájára, addig a *hová, merre*

és *milyen* kedvéért már nem teszünk engedményt a *semikor* érdekében. Egyáltalában nem ártott volna, ha az újításokhoz megfelelő magyarázatokat is adnak. Az Akadémiának is tudnia és látnia kellene, hogy egyik-másik újság nemcsak *semmikort* ír, hanem *semmilyen* és *semminőt* is! Az a tény, hogy a kérdéses helyesírási szótár minden fölvilágosítás nélkül *semmikort* ír, könnyen azt a hitet keltheti, hogy akkor a *semmilyen* és *semminő* is jó. Az ilyen fölületességek és szükszavúságok a helyesírás terén aránylag igen rövid idő alatt megbosszulódnak. Olyan egy-kettőre gyakorlattá válnak a legkétségtelenebb helytelenségek, hogy ismét nagy időre van szükség, amíg más köztudatot lehet teremtenünk. Példa erre az iskolai helyesírás két *s*-betűs *bölcsessége*. Az Akadémiának igaza van, ha *bölcsességet* ajánl, de nincsen igaza, ha azt hiszi, hogy ezt olyan könnyű visszacsinálni.* Ugyanígy vagyunk a *semmisséggel* is. Minden művelt ember tudja vagy érzi, hogy van *semmisség* is meg *semmisség* is. Más az, ha valaki *semmisséggel* foglalkozik, és ismét más, ha például a bíróság ítéletét *semmissé* kívánjuk nyilváníttatni. Ha azt akarjuk, hogy valamely ítélet *semmis* legyen, akkor *semmisségi* panaszt kell emelnünk. Ezt a tiszta és világos okoskodást pedig azért nem ültethetjük át a gyakorlatba, mert a hagyományos írásmód nem tesz különbséget a két szó jelentősége között. Az Akadémia most megjelent helyesírása is csak a *semmisséggel* foglalkozik.

Az Akadémiának régi hibája, hogy a hosszú magánhangzók használatában nem tud mértéket tartani. Az említett *újj, zsviő, pagóda* és *Frida* ennek igen beszédes példája. Pedig az egységes magyar helyesírásnak ez az egyik leggonoszabb kerékkötője. Aki ismeri az úgynevezett „rövid ortográfia” történetét és okát, annak el kell ismernie, hogy az újságok „rövid ortográfiája” nem pusztá hóbort. Ha az Akadémia megiratná ennek a történelmet hozzáértő emberrel, a munka nagyon valószínűen megtenné a szükséges mérséklő hatását. Akinek jó szeme van, az látja, hogy még ilyen fölvilágosító munka nélkül is az az irányzat kerekedik fölül, amely a hosszú *i, ú* és *ü* betűk szeretlen használatát kerüli. Ez a megfigyelés azért is tanulságos, mert a törekvésben alig van valami tudatosság. Pedig megtanulhattuk, hogy az egészséges és természetes nyelvfejlődésben milyen kiváló szerepe van a józan ösztönnek.

A kötőjel használatára vonatkozóan is meglehetősen különös tanácsokat találunk a fűzetben. Az össze-
tételtek eseteinél ugyanis azt olvassuk:

Általában, mikor kétségünk van, hogy összeírjuk-e a szókat vagy ne, kiegészítő eszközül szolgál a kötőjel. Mindig fölöszerkesztjük vele az igen hosszú összetételeket áttekinthetőbb csoportokba; például *csomagszállító-részvénytársaság, haláleset-földétel*. — Csak arra ügyeljünk, hogy többszörös összetételben a szorosabban összetartozó részeket együtt hagyjuk, pl. *gyász-istentisztelet* (nem *gyászisten-tisztelet*).

Elismerjük, hogy az összetett szavak kérdése a legbonyolultabb és a legnehezebb valamennyi kérdés között. De óva intünk minden nyomdászt, hogy a kötőjelekkel való régi zsonglörösködést ismét polgárjogokhoz juttassa. Nézzünk csak alaposan a szeme közé ennek a kérdésnek. Az Akadémia tanácsa szerint *csomagszállító-részvénytársaság* a helyes. De ugyanabban a szövegben, amelyben ezt a jó tanácsot találjuk, a *kiegészítő eszközül* szavakat is olvashatjuk. Hát a fölfogások ma még megoszthatnak abban, hogy *kisegítőeszköz* vagy *kisegítő eszköz* jó-e, de ha az Aka-

* Az újságok például annyira hozzászórtattak már bennünket a rossz elválasztásokhoz, hogy néhol tüzzel-vassal sem írhatók ki az ilyen lehetlenségek: *An-drás, Is-tván, osz-trák, Andrá-ért, István-ért, osztrák-ért*.

démia ezt két szóba irottan tartja helyesnek, akkor a *csomagszállító részvénytársaság* közé sem szükséges a kötőjel. Ez szebb is, és nyelvtanilag is elfogadhatóbb. Aztán: *haláleset-fölvétel!* Itt is teljesen fölösleges a kötőjel. Mert ha valaki ilyen németes összetételt alkalmaz a *haláleset fölvétele* helyett, akkor viselje el a németességgel együttjáró hosszúságot is, és írjon így: *halálesetfölvétel*. Ugyancsak fölösleges a kötőjel használata a *gyászistentiszteletnél* is. Itt sem származik semmi félreértés, ha nem használunk kötőjelet az összetételnél. Mi az Akadémiával szemben az összetett szavaknál *teljesen* ki akarjuk küszöbölni a kötőjeleket, amelyek csak fölösleges zavarokat támasztanak. A *gyász-istentiszteletnél* az Akadémia megjegyzi, hogy nem: *gyászisten-tisztelet*. Kissé naivnak látszik a tudós társaságnak ez az óvása, de éppen az ilyen gyermekded lehetőségeket zárjuk ki a kötőjelek *teljes* elhagyásával. Egyébként pedig a fejlődés iránya a legbiztosabb határozottsággal mutatja a helyes utat. Száz esztendővel ezelőtt még olyan magyar könyveket is nyomtak, ahol az igekötőt is kötőjellel kapcsolták az igéhez. (Például: *meg-kegyelmez.*) A múlt század hetvenes éveiben már alig találunk ilyen eseteket, de még meglehetősen gyakorta használják a kötőjeleket. Később már inkább csak a hosszabb szavakat kötik velük, no meg a félreértéseket igyeksenek a segítségükkel eloszlatni. Ma meg már újságokat, folyóiratokat és egész könyveket láthatunk, amelyekből *teljesen* száműzték a kötőjeles összetételeket. A fejlődésnek ezt a határozott irányát mi nyomdászok nemcsak azért óhajtjuk tiszteletben tartani, mert rendkívül gyakorlati, hanem azért is, mert a könnyűség mellett úgyszólván teljesen biztosítja az egységességet. A félreértésektől pedig ma már csak a nagyon lemaradt emberek félnek.

Az összetett és külön írandó szavakkal különben a kötőjelek kikapcsolása nélkül is érdemes foglalkoznunk. Hogy csak egyetlen példát említsünk a rengeteg közül, utalunk a melléknévi igenes esetekre. Az Akadémia például két szóba írja a *hamvazó szerdát* és az *áldozó csütörtököt*, pedig egészen világos, hogy a *hamvazó* is, az *áldozó* is: főnév a másik főnév mellett. Tehát nemcsak a hangzástan alapján, nemcsak az egy fogalmat jelentő mivoltaért, hanem azért is egybeírandó a *hamvazószerda* és az *áldozócsütörtök*, mert a nyelvtani gyakorlat azt igazolja, hogy a mondatban egymás mellé kerülő két alanyesetes főnév mindig egy szó, föltéve persze, hogy az első főnév után következő másodikkal nem kezdődik új mondat. Más az *áldozó pap*, és más az *áldozópap*. A reggel *áldozó pap*: itt az *áldozó* nem főnév, hanem melléknévi igenév. Ez a mondatból félremagyarázhatatlanul ki is világlik. *Az áldozópap hivatása tiszteletreméltó*: itt az értelem is, a hangzás maga is szinte diktálja az *egy* szót. *Aldozó pap* van tehát, de *áldozó csütörtök* nincsen. Aki könyveket és újságokat olvas, annak meg kell látnia, hogy a gyakorlatban ez a fölfogás ma már meglehetősen mértékben tért hódított. Ma már senki sem ír *köpő csészét*, *idéző jelet* és *gyújtó zsinórt*. Ez a néhány példa is meggyőzhet bennünket, hogy milyen rengeteg megoldásra váró és sokszor nehéz föladatak várnak még reánk az összetett szavaknak csupán ennél az egyetlen kérdésénél, hogy a többiek-ről ne is essék szó.

Az írásjelek használata is sokkal több figyelmet érdemel, mint amennyit az Akadémia erre a célra szentel. Csak nyomdászember értheti meg igazán, hogy milyen hiányos ebben a tekintetben is a kiadott szótár. Csupán az idézőjelre vonatkozó részt emlíjük meg példaként:

Idézőjelek („—“) közé foglaljuk a szó szerinti idézetet s ennek egyes részeit is, ha az idéző mondat közbe van vetve, de az utóbbi esetben nem okvetlenül szükséges a jelek ismétlése. Pl. A gárdának a jelszavát egész világ hangoztatja: „A francia gárda meghal, hanem magát meg nem adja“ (Tóth K.) „Elvész az én népem, elvész, — kiálta — mivelhogy tudomány nélkül való“. Vagy: „Elvész az én népem, elvész,“ — kiálta — „mivelhogy tudomány nélkül való“. (Néha e jelt egyezérőbben írják: „—“).

Olyan ember számára, akinek nem tartozik a mesterségéhez, talán „megjárja“ ez a megoldás. Mi azonban nem vehetjük hasznát, mert hiányzik belőle a szükséges figyelem, logika és gondosság. Aki szakértelemmel olvassa a fönti idézetet, láthatja, hogy az idézőjel után vagy *előtt* alkalmazott és *nem* alkalmazott egyéb írásjelek nem vallanak olyan emberre, aki alaposan foglalkozott volna a kérdéssel. Itt is az a baj, ami az egész füzetnél: hiányzik az egységesség, a precizitás és a nyelvtani logika. Az ilyesmit talán nem vehetjük túlságosan rossz néven fölületes középiskolai tanároknál, de az Akadémiának tudnia kell, hogy az nem mindegy, ha idézőjelen és zárójelen kívül vagy belül alkalmazzuk a pontot vagy vesszőt. (Lásd a Typographia 1921. évi 16. számának a tárcáját: *Az írásjelek alkalmazása.*)

Az Akadémia helyesírási szabályzata több mint *kétszáz* rövidítést sorol föl! Itt is csupa nehézség és nehézkesség minden. A helyesírás egyik fő alapelveinek kellene lennie, hogy legalább minden intelligens ember megtanulhassa a szabályait. Az Akadémia helyesírásából elég, ha a rövidítéseket megtanuljuk. Ez is elég derék munka. A rövidítések számát nem szaporítani, hanem korlátozni kell. A könyvnyomtatás mai fejlettsége mellett a rövidítéseknek csak igen csekély a jogosultságuk. Az ilyesminek csak a régi jó világban volt értéke és értelme, amikor még fáradságos kézírással készültek a könyvek. A ponttal és pont nélkül alkalmazott rövidítéseket a fejlődés valószerűleg a kötőjeles összetételek sorsára juttatja. Aki pedig a magyar helyesírással foglalkozik, annak legalább is nem szabad hátráltatnia ezt a fejlődést. Az Akadémia füzetében nemcsak hemzsegnék a merőben fölösleges rövidítések, hanem ilyeneket is láthatunk: *Vörösm., Széch., Kisf. K.* Aki nehezen tud megvalni a rövidítések hagyományától, és aki nem hiszi el, mennyire nem szép ez az ósdi szokás, az olvassa végig az Akadémia füzetét, amelynél szebb és jobb érvel senki sem kívánhat az ügy érdekében.

Még fölösleges munkára is akadt hely a hat iven. De erre már egyszerűen csak hivatkozunk, mert ha az Akadémia füzetében fölösleges valami, akkor az itt sem lehet szükséges. Aki mégis kíváncsi reá, olvassa el a 213. és 214. pontot.

Vannak olyan fölösleges részei is az Akadémia helyesírási szabályainak, amelyek még fölöslegességük mellett is számot tarthatnak a nyomdászok érdeklődésére. Ezek a fölöslegességek: a sajtóhibák. A füzet 5. oldalán, alulról a harmadik sorban találjuk ezt a szót: *egyjegyűeket*. A 6. oldalon lévő 10. pont első sorában már *kétjegyűekben* gyönyörködhetünk. A 16. oldalán, alulról a hetedik sorban *ettjük* a szavakat. Ugyancsak a 16. oldalon találjuk ezt a magyarázatot:

Egynéhány szóban a szokás megölte az eredetet feltűnő írást, bár a szavak származása erősen elhomályosult: *rögtön, mindjárt, lakzi, lélekzik, lélekzés* (ejtésük: *röktön, mindig, lagzi, lélekzik, lélekzés*).

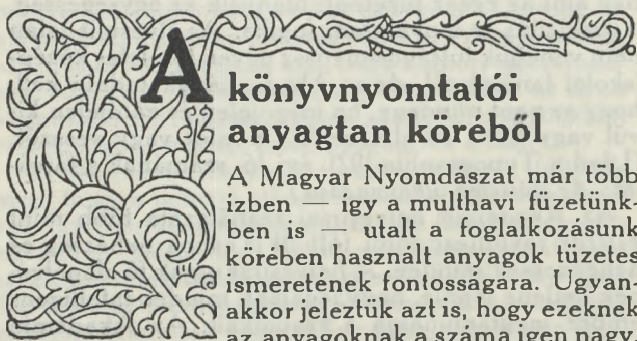
Az egész szakaszt idéztük, pedig csak az utolsó szóban és a hiba: a *lélegzés* helyett *lélekzés*. Csak az egész szakasz elolvasásakor tűnik ki, hogy mennyire zavaró a hiba. Többszöri nagyon figyelmes el-

olvasás után azonban mindenki megértheti, hogy csak egyszerű sajtóhibáról van szó, amely a „gyöngébbek kedvéért” írott magyarázatot csúffá tette.

Íme, ezek voltak azok a részletek, amelyek bizonyágunkra lehetnek annál a megállapításnál, hogy az Akadémia helyesírása a nyomdák számára nem jelenthet komoly segítséget. Sőt. Nagyon is ajánlatos, hogy a füzetet csak olyanok vegyék a kezükbe, akik teljesen biztosak abban, amit tudnak. Aki ingadozik, az még ingadozóbbá válik, aki pedig tanulni akar, az okvetlenül csalódik, ha a füzetet végigbujja. Szomorú, hogy így kell beszélünk, de aki ismeri a németek Dudenjét, az — az ilyen komoly testületeknek az ilyen túlságosan szerény munkája után — csak mérsékelt reménységgel gondolhat az óhajtott magyar Dudenre.

Szilágyi József.

A könyvnyomtatói anyagtan köréből

A Magyar Nyomdászat már több ízben — így a multhavi füzetünkben is — utalt a foglalkozásunk körében használt anyagok tüzetes ismeretének fontosságára. Ugyanakkor jeleztük azt is, hogy ezeknek az anyagoknak a száma igen nagy, mindenesetre jóval nagyobb, mint azt közönségesen gondolják. Hiszen vegyük csak szemügyre a tipográfiai munkálkodásnak két legfő nyersanyagát, a papirost meg a festéket: micsoda végeláthatatlan skáláját fődözhetjük föl bennük az összetétel- és minőségbeli variálásoknak!

Annak az illusztrálásával, hogy mekkora lehet ezeknek az anyagbeli variálásoknak a száma, csak egyetlen ténytet hozunk föl. Nyugat felé — különösen Németországban — e variálások tömege már akkorára nőtt, hogy ismeretük több külön-külön rétegezett szaktudományi csoportot tesz ki, olyan terjedelmeseket, hogy a rendszerezésük, ismertetésük még az illető csoportok szakfériai — mondhatnók: szaktudósai — számára is igen kemény dió volna. Részben ezért, de egyéb praktikus okokból is: az energetikus filozófia világhírű megalapozójával, a Nobel-díjas *Ostwald* professzorral az élen már aháború előtt „Brücke” címen egyesület alakult, amely egyebek közt a nyomdászati anyagok normalizálását is a céljai közé sorozta. Ez a mozgalom a világháború befejezése után fölújult, s ma már a papirosra és festékre kívül a nyomtatósajtók normalizálásának a tervével is foglalkozik.

Mindezt csak azért említettük meg, hogy fogalmat adjunk a tipográfiában használatos anyag sokféleségéről, s egyszersmind hogy már előre is mélyebben járó érdeklődést ébresszünk olvasóinkban ez iránt az eddig általában igen közömbösen vett tipográfiai anyag iránt. A többi már ama derék szakfériaink dolga, akik a tipográfiai anyagtan egyes fejezeteinek a megírására vállalkoztak. Az első közöttük *Fuchs Zsigmond*, a könyvnyomdászati technikai irodalom patinásnevű régi munkása, aki a kencékről és festékekről való bőséges ismereteiből ad alantabb kezdődően érdekes kivonatot.

Szerkesztőség.

***

Sokan azt hiszik, hogy nekünk gépmestereknek szükségtelen az általunk nap nap után földolgozott anyagnak genézisét, fokozatos kialakulását, úgyszól-

ván mibenlétét ismernünk; egynéhányan pedig úgy véljük, hogy igenis nem árt, sőt szakbeli és általános ismereteink kibővítése, a szélesebb alapon való biztos mozgási lehetőség szempontjából szükséges, hogy a változatokban oly gazdag grafikai anyagot, amellyel hivatásunkból folyólag nap nap után találkozunk, ne csak vállvonogatva kezeljük, hanem vele — egyéni és szak szempontból is — egy bizonyos fokú önállósággal, némi alapossággal és szeretettel foglalkozunk.

Nem mondom, hogy a kémiát betéve tudjuk; azt sem állítom, hogy annak terminus technicusaival — ahogy ezt bizonyos alkalmakkor már tapasztaltuk — zsonglóörösködni tudjunk, vagy például a benzolderivatumokat hirtelen felsorolni, avagy a szent mint elemet, vagy a kész festékben mint vegyületet meghatározni tudjuk, de szükséges, ha csak elméletben is, hogy tisztában legyünk azzal: tulajdonképpen miből és hogyan keletkeznek mindazok az anyagok, melyekkel egy egész életen át foglalkozunk s amelyekkel munkánk sikere oly szorosan összekapcsolódik.

Az itt következő, három évtizeden át szinte programszerűen végzett tanulmányúti följegyzéseket a festékgárakban nyert fölvilágosítások és a rendelkezésemre bocsátott adatok nyomán, minden fontoskodó tudálékosság nélkül, csak mint szakunk egyszerű művelője adom közre.

* * *

Ha munka közben olyan nehézségek merülnek föl, melyek a munkamenetre, a munka kivételére hatással vannak: ok és okozat után kutatunk, s hol a papirost, hol a festéket, hol pedig a gépet okoljuk, de a földolgozásra kerülő anyagok mibenléte felőli tájékoztatásunkra nehezen gondolunk. Ezen azonban nincs mit csodálkozni, mert hiszen csak egy kicsiny hányadunknak nyílik alkalma rá, hogy, ha csak futólag is: némi betekintést nyerjen anyagaink összetételének és előállításának titkaiba.

Nyomatásra kész festékeink egyik fő alkotórészét tudvalevően az alfajaiban és fokozataiban nagyon változatos, de lényegében változatlan *kence* képezi. A kencének mint ideális kötőanyagának azonban érzékenyebb színes festékeknél az a hátránya, hogy azokat sárgás színéből folyólag élénkségüktől megfosztja. De ennek a csak bizonyos esetekben érezhető hibának ellenére is: a kence más, úgy vízhatlanság, valamint szárítóképeség dolgában megbízható anyag hiányában a festékgyártásban eddig vetélytárs nélkül áll.

A *lenolajkence* általánosságban a lenolajnak 130° C. melletti, 6—7 órás főzésének az eredménye. A főzés időtartamához viszonyítva a kence erőssége, azaz tömörsége, tapadóképesége mindig más-más, mert minél hosszabb ideig hevítik, annál inkább súlyed a lenolaj eredeti súlya s annál tömörebb, erősebb lesz a belőle főzött kence. A jó kencének legjellemzőbb tulajdonsága a száradóképessége, mely tulajdonságát úgy ellenőrizhetjük vagy határozhatjuk meg, ha azt selyempapirosnál is vékonyabb rétegben egy üveglapon ujjainkkal szétteregetjük és e vékonyka kence-rétegnek száradási időtartamát megfigyeljük. Jól száradó kencénél e réteg a levegő behatására két óra alatt gyantásodni kezd. A papirosra kerülő festékben lévő kencénél ez a processzus — bizonyos, a papiros struktúráját illető föltételek mellett — természetesen sokkal gyorsabban megy végbe.

A lenolajkencében található természetelleneségek leginkább a halzsír, gyanta, valamint a gyantából kivont egyéb olajfélék hozzákeveréséből erednek, esetleg a hamisított lenolajban lelik magyarázatukat.

Ezek a természetellenesnek mondott jelenségek azonban a festékgyártók figyelmét arra irányították, hogy igenis, tudva — de csak egy bizonyos fokig — gyanta- vagy ásványolajakkal vegyítsék a tiszta lenolajat, és pedig azért, hogy bizonyos esetekben, különösen több szín egymásranyomtatására szánt festékeknel a száradást jobban elősegítsék.

A gyakorlat alapján négy kencefaj állapítható meg, és pedig: 1. tiszta lenolajból; 2. pót- és szárítóanyagok hozzávegyítésével; 3. gyanta- vagy ásványolajjal készült, s végül 4. olyan kence, amelyből a lenolaj teljesen hiányzik. Hogy csak a tiszta lenolajkencéből készült festék biztosíthatja a nyomtatvány színének változatlanságát: azt a reánkmaradt ösnyomtatványok a legjobban bizonyítják. A kence tömörségét illetően három alapfokozat különböztethető meg, és pedig: gyöngye, középerős és erős kence. Ezenkívül még közbeneső fokozatokat is ismerünk, úgymint: egészen gyöngye és különösen erős (könyvkötőknek való) kencét.

A festékdörzsöléshez használt, nem alkalmas fokozatú kence sok kellemetlenségnek lehet okozója, mert nem minden festékanyag köthető ugyanazon tömörségű, erősségű kencével homogén testté, hogy azt, mint már kész festéket akadálytalanul földolgozni lehessen. A festékanyag mibenléte határozza meg az összeköttetéshez, azaz a dörzsöléshez eredményesen fölhasználható kötőanyag, vagyis a kence erősségi fokozatát. Például: a krapplakk, mint könnyű fajsúlyú anyag, gyöngye kencével összedörzsölve akadálytalan földolgozást biztosít. Ha azonban a cinóbert készítenék elő ilyen módon: negyedórái sem volnánk képesek a munkát akadálytalanul folytatni. A példának fölhozott cinóbert, valamint minden nehéz fajsúlyú festékanyagot, először kevés gyöngye kencével éppen hogy csak finomra török s nyomtatáskor az így készült vastag, pépalakú anyagot erős kencével való dörzsöléssel teszik esetről esetre használhatóvá.

Igaz, hogy a festékanyagnak a kencéhez való viszonyát a festékgyárak minden egyes esetben megfigyelés és kísérletezés alapján szigorúan meghatározzák; a festék alkalmazhatóságát azonban esetről esetre csak a nyomda képes meghatározni, mert — a sok közül csak egy évrre hivatkozom — a gyorsajónak ma már a maximumig fokozott termelőképesége mellett nehezebb eligazodni, mint például a könyvnyomdákban, ahol e téren már több önállóság tapasztalható.

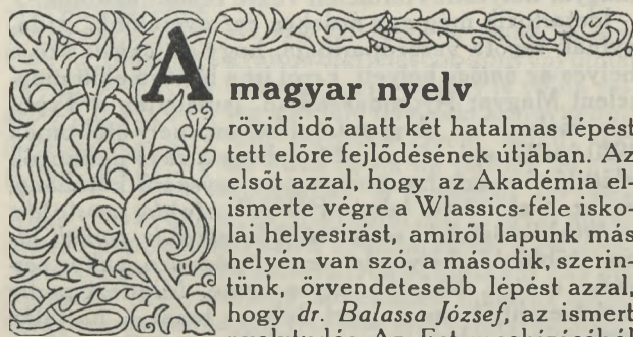
A főnti állítás igazolásául csak a gyorsjáratú nyomdagépekre és az azokon földolgozásra kerülő különféle fajtájú papirosra kell hivatkozni. Ilyen helyzetben valamely „univerzális“, minden munkához egyazon eredménnyel fölhasználható festék el sem képzelhető. Németországban — amelyre nem indokolatlanul oly sokszor, de mélyebben vagy túlmagasán fekvő okok miatt többnyire hiába hivatkozunk — majdnem minden valamirevaló, fekete- vagy színnyomtatásos képes újsághoz vagy más hasonló számba menő munkához is: a gyorsajtó, valamint a papiros tekintetbe vételével, más-más összetételű festék áll rendelkezésre. Ez a tény, amilyen különösnek is hangzik, a szakembert nem igen lepheti meg, mert tapasztalatból és nem íróasztal melletti bölcseségből ismeri mindazokat a nehézségeket, amelyek egy-egy nem alkalmas vegyüleből származnak és amelyeknek akármilyen irányban való tökéletlenségét végeredményben a munka sinyl meg.

A festékek előállítása körül rosszul választott kence a legkülönfélébb abnormitásnak lehet az okozója. Az

ásványfestékeket csak erős kencével teszik nyomtatóképesé, nehogy az — ami gyöngye kencénél beállana — azonnal a papirosba szívódjék, a festékanyag pedig minden kötöttség nélkül, lelörülhetően a papiros fölületén elterülve maradjon. Úgyszintén a papirosnak túlerős fölszívóképesége is csak erősebb kencével kötött festékekkel ellensúlyozható, de viszont ilyen esetekben — különösen a gyorsjáratú gépeknél — a földadó- és egyéb hengerek túlmelegedésével is számolni kell. A festékeknek különösen alapnyomatok nyomtatásakor tapasztalható „frecsegése“ csakis a vegyítéshez használt, a festékanyagtól elválo, hig vagy gyöngye kencének tulajdonítható. Az oly festékeket, melyek fölszívásra képtelen, vagy a fölszívást megnehezítő alapra kerülnek (pergamen-, vagy hasonló tulajdonságú fényezett papirosfajták), szárítóanyagok hozzákeverése által kell kényszeríteni az önmagukban való száradásra. Nagy, sima fölületek nyomtatásakor biztonság szempontjából a festékhez egy kis bolognai kréta keverése ajánlatos, mert az nemcsak a papirosnak a formáról való leválását, de az e fölületre esetleg még ranyomtatandó másik s erősebb szín nyomtatását is nagyban elősegíti.

Hogy a tiszta lenolajból készült kencének természetes száradási képességét bizonyos esetekben még gyorsítani lehessen, olyan pótanyagok fölhasználása vált szükségessé, melyek a lenolaj gyantásodását elősegítik. Az ilyen szárítóanyagok általában „szikkatív“ néven ismeretesek. Ezek közé sorolandók: 1. az ólomoxidok (ólomcukor); 2. a mangánössze-köttetések (borsavas mangán, mangánoxidhidrát), melyeket akár egymagukban vagy keverve, bizonyos százalékarányban (100:2) még a hevítés előtt a lenolajhoz kevernek. A folyékony szikkatív tehát nem más, mint ólom- és mangánból előállított, erős hevítés vagy főzés által keletkező vastag, sötétbarna, inkább tömör anyag, amelyet terpentínolajjal higitva tesznek folyóssá.

Fuchs Zsigmond.

magyar nyelv

rövid idő alatt két hatalmas lépést tett előre fejlődésének útjában. Az elsőt azzal, hogy az Akadémia elismerte végre a Wlassics-féle iskolai helyesírást, amiről lapunk más helyén van szó, a második, szerintünk, örvendetesebb lépést azzal, hogy dr. Balassa József, az ismert nyelvtudós Az Est megbízásából

A magyar helyesírás szabályai szójegyzékkel címen 44 oldalra terjedő füzetet szerkesztett. Az egységes magyar helyesírás megteremtéséért küzdő szakirodalomnak és a Korrektorkörnek egyik legszebb sikere ez a füzet, amelyet csupán kezdetnek tekintünk, amit a többi lap és a többi nyomdavállalat remélhetően csakhamar követni fog mindaddig, amíg a magyar írók is hozzászoknak ahhoz, hogy nyelvünknek csak egyféle szabályai vannak, és hogy ezeket a szabályokat tiszteletben kell tartani.

Örömünket fokozza az, hogy a Magyar Nyomdászat éppen most egy éve, ugyancsak novemberi számában, két helyen is foglalkozott ezzel a kérdéssel, és ez a mostani évfordulón bizonyos elégtétellel tölt el bennünket. Az egyik közleményben Szilágyi József szaktárs tárgyalta a használatos magyar helyesírás egynémely vitatható szabályát. Most, hogy Balassa füzetét átnéztük, érdekesnek találjuk az említett köz-

lemény egyik-másik gondolatának összehasonlítását a füzet egynemely szabályával. Ezzel is csak azt akarjuk igazolni, hogy a gyakorlat emberei: korrektorok és írók is értékes gondolatokkal támogathatják a nyelvtudóst a magyar nyelv egységes szabályainak megalkotásában. Szilágyi többek között ezeket írta:

... Érdekes különben, hogy helyesírásunk szerint a *Duna-utca* kötőjellel írandó, a *Duna folyam* azonban két szóba. Az iskolai helyesírás így ír: *Pest megye, Pest vármegye, Pest város*, de: *Pest-rakpart, Pest-utca, Pest-körút*. A vezeték- és keresztnemes utcák kérdésénél mindnyájan gondolkozóba estünk már. Vajjon ha a *Duna folyam*, a *Pest megye*, a *Pest város* helyes kötőjellel nélkül, miért ne lehetne jó ez az utcák, terek, körutak és utak neveinél is? A *Duna utca* és *Duna folyam* között nyelvtanilag semmi különbség sincs.

Balassa szintén erre az eredményre jutott, amint a füzet 7. oldalán olvashatjuk:

Külön szóba írjuk az utcák, terek neveit, még pedig (a szójegyzékben: mégpedig!) kötőjellel nélkül: *Erzsébet körút, Váci utca, Ferenc József tér*... Az ezekből képzett melléknéveket kis betűvel és egy szóba írjuk; *váciuccai, margitszigye i, józsefvárosi*, de külön szóba, nagy betűvel írjuk a családneveket: *Petőfi téri, Deák ferenc uccai*.

Szilágyi ezzel szemben így következtet:

És ha a *Pest megye* után helyes a *pestmegyei*, akkor helyesnek kell lennie a *dunautcai, pestvárosi, kossuthlajosutcai, károlykörüti* és *deákferenc téri* melléknéveknek is.

A két álláspont között olyan kicsiny az eltérés, hogy az kölcsönös megbeszélések útján — amint ezt a tanár úr annak idején maga ajánlotta — könnyen áthidalható lesz.

A másik közlemény az „Apróságok” rovatban íródott abból az alkalomból, hogy a tudós tanár a Korrektorkör vezetőségének fölkérésére mult év novemberében előadást tartott a magyar helyesírásról. És most, egy röpke év után, ez „apróságunk”-ban kifejezett óhaj már-már a megvalósulás felé halad. Ez az, amin örülünk és örülniök kell mindazoknak, akik a magyar helyesírás területén végre rendet akarnak.

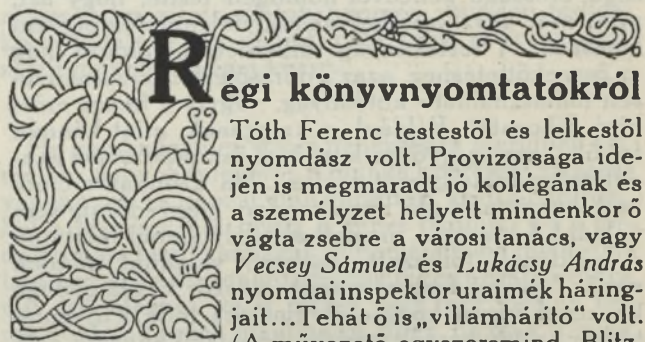
Iдетartozik még egy érdekes észrevételünk. Szilágyinak régóta vesszőparipája, hogy az *öntöde* szó a helyes az *öntöde* helyett. Erről írt a háború előtt megjelent Magyar Nyomdászatban, ismételtelen a Typographiában és a Magyar Grafikában, mely utóbbinak 1920 áprilisi számában azt írja, hogy a *da* és *de* képzők előtt lévő magánhangzó csupán egyszerű kötőhang, és ez csak rövid lehet. Például *ir(o)da, mos(o)da, száll(o)da, óv(o)da*, vagy *önt(ö)de, sült(ö)de, pörkölt(ö)de* és a többi. Ha helyes lenne az *öntöde* szó, akkor *varroda, uszóda, írroda* is helyes lenne. Mindezt pedig azért említjük meg, mert Balassa tanár — ha talán nem is erre a befolyásra — szintén az *öntöde, süttöde, varroda* alakokat vette föl szótárába, bár ajánlja, hogy ezek helyett inkább használjuk az *öntőműhely, süttöműhely* vagy *pékőműhely* és a *varróiskola* szavakat. (4. oldal.) Kivételt tesz a *bölcsöde* szóval, nyilván azért, mert ezt a szót *bölcső* főnévből származtatja.

A füzetben több következtetlenség tűnik szembe, de ezt annak kell tulajdonítanunk, hogy megszerkesztése sürgős volt, amiért alapos átnézésére idő már nem jutott, és annak, hogy könyvnyomdai szakemberek segédkezése nélkül, egymaga készítette. A füzet maga tulajdonképpen csak kéziratul szolgál. Hiszen a tanár úr korrektorköri előadása során maga is hangsúlyozta, hogy a tipográfiai szempontok méltánylása céljából az egységes magyar helyesírás szótárát az érdekelt könyvnyomdátok bevonásával kell megcsinálni. Ebben az esetben bizonyára olyan egységes szabályokban lehet majd megállapodni, melyek általános megnyugvást fognak kelteni. Mindenesetre

lesznek nézeteltérések, de végül mégis csak egységesen kell majd írunk azokat a szavakat is, melyeknek írása tekintetében egyelőre nem fog egységes vélemény kialakulni. Idővel ezek az akadályok is megszűnnek majd.

Ami az egységes magyar helyesírás könyvének kiadását illeti, célszerűnek tartanók, ha ezt füzetekenként bocsátaná közre valamely könyvkiadó. Ez lehetővé tenné nemcsak a könyvnyomdai munkásoknak, hanem a nagyközönségnek is, hogy megvegyék. Ne felejtjük el egy pillanatra sem, hogy a magyar nyelv területe — ha hazánkat meg is csonkították — a régi. Az egységes magyar helyesírás könyve éppen úgy utat tör majd magának Erdélybe, Csehszlovákiába, Nyugatmagyarországba és Jugoszláviába, mint ahogy a Dudent használják mindenütt a világon, ahol németül beszélnek, írnak, és német könyvet nyomtatnak.

Végül el kell ismernünk Az Est vállalatának azt a dicséretes cselekedetét, amellyel módot adott Balassának, ennek az igazán rátermelt nyelvtudósnak, hogy sokkal előbb tegye meg az első komoly lépést a magyar helyesírás egységesítése felé, mint azt mi magunk is remélni mertük volna. *Herzog Salamon.*

Régi könyvnyomtatókról

Tóth Ferenc testestől és lelkestől nyomdász volt. Provizorsága idején is megmaradt jó kollégának és a személyzet helyett mindenkor ő vágta zsebre a városi tanács, vagy *Vecsey Sámuel* és *Lukácsy András* nyomdai inspektor uraimék háringjait... Tehát ő is „villámhárító” volt. (A művezető egyszersmind „Blitzableiter” is — Wenzliczek [Morvai] József szerint, aki az én időmben a Hungária faktora volt.)

A mi debreceni villámhárítónk nem volt nagyigényű ember és megelégedett azzal, ha a kezére bízott nyomda anyagi hasznot hoz a városnak. A vörös vagy kék „stifttel” dolgozó cenzorokkal (Apage Satanas!) — mint főntebb már említém — sohasem keveredett kellemetlenségekbe, mint egy-két előde. Könyvvizsgáló uraimékkal, vagy a kormányhatóságokkal nem is volt baja egyszer sem, ami igazán nagy csoda. Abban az időben a katolikus vallás volt az uralkodó vallás Magyarországon és a cenzorok is legtöbbször katolikus férfiakból kerültek ki, akik Argusszemmel vizsgáltak meg minden sajtóterméket, mely a kálvinista officina faprései alól kikerült.

Egyetlen merészebb tette az volt Tóth kollégánknak, hogy — forrásom szavai szerint — „a rebellis hajlandóságú, börtönviselt poéta: *Szentjóni Szabó László* költeményes munkáit kiadta (1820), ami bizonyára nagy lelkifurdalást okozhatott néki, holott alapos cenzori átvizsgálás után jelent meg a költeménykötet...”

A XIX. század második évtizedében *Fazekas Mihály* nyugalmazott főhadnagy volt a debreceni kollégium pénztárosa, aki mellékesen szép verseket is írt. Az ő szerkesztésében indult meg újból a híres és kapós Debreczeni Kalendárium, elevenen szerkesztett ismeretterjesztő és mulattató résszel. Ismét olyan nyomtatvány, melynek megjelenése ellen a cenzúrának semmi kifogása nem lehetett, a nyomda ellenben igen jó hasznát látta. E kalendárium első évfolyama 1819-ben hagyta el a sajtót, meglehetősen szép köntösben. (A Debreczeni Kalendárium redaktora, úgy lát-

szik, nem feledkezett meg az *Országos Vásárok* című cikkről sem, azért volt az olyan kapós. Mert hát e cikk nélkül egy naptár annyit ér — amint azt néhai *Furmann Lajos* ottani kollégánk és barátom mondaná —, mint a debreceni kolbász fokhagyma vagy a túrócsusza tepertő nélkül.)

Tóth Ferenc idejében az iskolai könyvek kiadása is zavartalanul folyt. A bevált, régóta használt tankönyvek ezerszám állottak az officinának a Komáromi-háznál levő „*Depositorium*”-ban. Nagy gondja volt rá, hogy az exemplárok valamiképpen ki ne fogyjanak, az apadást új kiadással azonnal pótolta és így taprései mindenkor el voltak látva munkával.

Ha terjedelmesebb tudományos művek kiadását kerülte is, gyakorlati jellegű munkák egyszer-egyszer mégis csak megjelentek, bár jóval szerényebb példányszámban, mint a zsolttárok vagy iskolai könyvek. Természetesen nem valami — forrásom szavaival élve — „fölforgató szándékú, cenzúrárt háborító munkák, hanem hasznos, lelkeket föl nem zavaró, az *atyai* indulatú kormány cselekedeteinek gáncsot nem vető könyvek...”. Ezek közé tartoztak többek közt: A Mezei Pásztorok Könyve (1819), A Helységek Bábáinak Oktatása (1823), A Marhadög Leírása (1829) és több mint bizonyos, hogy az 1850-ben hazánkra szakadt szomorú Bach-korszak nem tudom: miféle nációból származott rosszakaratú cenzorai (néhai való jó *Kocsi Sándor* debreceni „gyerek” és pesti nyomdátulajdonos szerint: könyvhóhérok) még a bábák oktatásáról szóló könyvecskét sem engedték volna magyar nyelven megjeleníteni, talán azzal a hülye indokolással, hogy a madámok úgysem értik a magyar nyelvet... Ezt csak például hoztam föl. Hadd lássa a magyar nyomdászifjúság, milyen békókba volt verve a sajtó a világosi fegyverletétel (1849 augusztus 13) után tobzódó sötét abszolútizmus korszakának a hosszúra nyúlt éveiben... *Tempi passati*! Szomorú elmúlt idők... Szoldateszkauralom: „*Durch Pulver und Blei!*” Akkor akasztották föl — szájhagyomány szerint — a „*Spatzenversammlung*” illusztrált élclap szerkesztőjét, aki bécsi betűszedő volt és ugyancsak abban az időben lövetett agyon a Borjú-téren (Kälberplatz, ma Rákóczi-tér) Haynau generális (az „alter ego”) egy 14—15 éves cipészinaszt csak azért, mert mikor egy orosz zászlóalj az említett téren táborot ütött, azt kiálltotta:

— Ojjé! Csak volnának itt Damjanich bácsi vörössipkásai, majd nem hencegnének ezek a szappanevő muszkák... (Néhai való jó Kápolnai Ferenc kollégánk [Landerer és Heckenast] szavai szerint: *Der kleine Schusterlehrbub* wurde an Ort und Stelle erschossen...)

Erresszük le a véres függönyt és ballagjunk tovább. Tóth Ferenc provizorkodásának csöndes, zajtalan menetét csak az 1823-ik év zavarta meg valamennyire. Ebben az esztendőben ugyanis a városi tanács — részint felsőbb helyről jövő sürgetéseknek engedve, részint, mert már a régi városháza bedüléssel fenyegetett — egész komolysággal nekilátott, hogy az új városháza építésének az ügyét nyélbűsse. Az új épület tervezetése közben különös tekintettel voltak a nyomdának, mint a város egyik hasznát hajtó, szellemekben is súlyt adó vállalatának alkalmas, célszerű, a jövő fejlődésére is tekintettel lévő elhelyezésére. E célból a tanács Vecsey Sámuel és Lukácsy András nyomdai főügyelőket küldötte ki, hogy Tóth Ferenc provizorral egyetértőleg részletes tervet dolgozzanak ki. A bizottság e tervet ki is dolgozta.

A tanács, meggyőződve az elaborátumból, hogy a nyomda eddigi jövedelmezősége érdemessé teszi

ezt a vállalatot a messzebbmenő áldozatokra is, elhatározta, hogy: „ezen Typographiához megkívánható minden Commodity az ujonnan építendő Város Házánál is állittassanak fel, azon fő tekintetből is, hogy az elkészült nyomtatványok, az Instrumentumok, és Betűk a Város Házánál állandóul fenn álló Strázsák által, annál nagyobb bátorsággal őriztethessenek, és a nyomtatásbeli munka pontosabb Magistralis felvigyázás alatt még nagyobb előmenetellel és haszonnal a Város Házánál helybe fojtatódhasson...”.

Tóth Ferenc azonban nem érte meg azt az időt, mikor az új tágas helyiségekben nyomtathat. A nagy buzgalommal megindult munkát abbamaradt s az új városháza építésének az ügye csak a harmincas évek vége felé került megint elő. Tóth már akkor régen kinn aludta örök álmát a Hatvan-utca temetőjében, mire az új városháza fölépült... Meghalt 1832 május 14-én, 54 éves korában, tizheti kínos szenvedés után. Temetése nagyszámú közönség részvétele mellett történt. A kistemplomban Lakatos József prédikátor mondott fölötte gyászbeszédet; ez utóbb nyomtatásban is megjelent.

„Alatta a nyomda — írja forrásom illusztris szerzője: *dr. Csűrös Ferenc* kollégiumi tanár — nem aratott oly erkölcsi sikereket, mint Csáthy György idejében, de anyagilag a gyarapodás, zavartalan fejlődés előbbrevivő útján haladt tova. Nagy érdeme Tóth Ferenc művezetőnek, hogy erről az útról letéríteni nem engedte magát... Annál veszedelmesebb zavarokkal, nehézségekkel kellett megküzdenie a nyomdának az új provizor: *Tóth Lajos* alatt.”

Erről majd máskor.

Leitner Pál.

Tükördarabok nyomdászatiunk történetéből

Az első felvidéki nyomdák. A magyarországi jelesebb könyvnyomtatók panteonja dehogyan is volna teljes a kitűnő felvidéki könyvnyomtató *Gutgesell Dávid* nélkül, aki 1579-ben állítja föl Bártfán az első tipográfiát. E nyomdát 1599-ben *Klöz Jakab* vette át, aki 1628 körül már magyar gyártmányú papirost használt a nyomtatáshoz. E papirost *Spillenberger Sámuel* löcsei orvos állította elő 1613 óta *Teplícen*, Magyarország időrendben második alapítású papirosmaimában. (Az első magyarországi papirosmaimot *Honter János* buzdítására 1547-ben alapította *Fuchs* és *Benkner* Brassóban.) A *Gutgesell*—*Klöz*-féle nyomda később Bártfa város tulajdonába ment át és így Magyarországon Bártfa volt az második város, amely házi kezelésbe vette a tipográfiát. A XVII. század első éveiben nyit *Klöz Jakab* Löcsén is officinát. Utóda *Schultz Dániel*, majd *Breuer (Breuer) Lőrinc* lett. E nyomda arról is nevezetes, hogy 1641-ben már görög betűvel is nyomtatott.

Breuer Lőrinc volt a kiadója s nyomdája a *Neubarth János* szerkesztette nagyhirű löcsei kalendáriumnak. Fiai: *Sámuel* és *János* szintén kiváló tipográfusok voltak s apjuk 1664-ben történt halála után szinte európai hírűvé tették a löcsei officinát. Jánosról különben *Melzer* felvidéki szász író „*Biographen berühmter Zipser*” című munkájában azt állítja, hogy nemcsak kitűnő nyomdász volt, hanem páratlan betűmetsző és betűöntő is, aki szép betűvel túltett a krakkói és más külföldi nyomdákön.

A XVII. század második felében tehát a lőcsei nyomda volt az ország legszebb tipográfiai műhelye. Betűi jobbára újak voltak, amivel más nyomda alig dicsekedhetett. Még a gyönyörű multú és tekintélyes debreceni városi nyomdának is szinte az olvashatatlanságig megkoptak ez időtájt — *Karancsi György* művezetősődése idején — a betűi. Nem csoda, hogy *Pápai Páriz Ferenc* így sóhajt föl:

A tipográfia szintén meghanyatla,
Mint árva, csak fogya, kopék, nem ujula,
Kiből e nemzetnek érkezék sok kára.

Az első nagyváradi nyomda. A könyvnyomtatásnak a XVII. század első felében tapasztalható visszaesése több lelkes embert gyűjtött egy táborba azzal a gondolattal, hogy a magyar nyomdászatot s vele együtt a reformáció ügyét a stagnálástól megmentsek. Az akkori idők szabadságtörekvéseinek, mondhatnók: szellemi és lelkiismereti forradalmának egyik fő-fő vezető fia *Bethlen István gróf* volt, aki többed-magával annyit gyűjtött össze, hogy elég volt egy új betűkkel fölszerelt nyomda fölállítására.

A pénz 1638-ban megvolt egy summában s nyomdász is került az ügyeskezű és tudományos műveltségű *Szenczi Kertész Abraham* személyében. A sajtó helye pedig Nagyvárad lett. A betűket, a sajtót meg is rendelték, úgyannyira, hogy az Nagyváradra kellő időben megérkezve, *Szenczi Kertész Abraham* tipográfiaja 1640-ben megkezdhetette működését. Szalárdi János „*Síralmas Krónikájában*” meg is emlékezik e nyomdáról ekképen: „Az váradi nevezetes iskolához és ecclesiához szinte a lüneburgumi hercegségből ugyan Lüneburgumbul igen szép typographiát nagy költségével hozatott volt; az öreg formában már kezünknel levő szép magyar biblia nyomtatására is testamentumában ezer tallért hagyott”. (Tudnikillik *Bethlen István*.)

Szenczi Kertész Abraham 1660 ig nyomtatott Nagyváradon; ez évben azonban török és tatár hadak léptek el az országot és Nagyváradot is megtámadta az ellenség. *Kertész* a török közeledésének hírére összecsomagolta szép tipográfiáját és mielőtt az ellenség kárt tehetett volna abban, elvonult Kolozsvárra. Ideérve, fölállította sajtóját és első gondja volt, hogy a *Károli-féle biblia* második kiadását, amelynek nyomását még Nagyváradon megkezdette, befejezze, ami a következő 1661-ik évben meg is történt.

De az ellenséges haderő győzelmesen haladt előre romboló útján és mikor Nagyváradot bevette, szabad utat nyert Erdély felé is. A kolozsváriak a vész hírére fejvesztelten kapkodtak, mire *Kertész* kényszerítve érezte magát nyomdájának továbbszállítására. Össze-

csomagolta tehát az officinát újra és elvonult a vész elől Nagyszebenbe.

Szebenben aztán nyugodtabb napok derültek a tipográfiára és ott működött *Kertész* egészen 1667-ig, amely évben meghalt.

Halálával a tipográfiaja gazdátlanul maradt és így *Apafi Mihály*, Erdély fejedelme, jónak látta, hogy azt megvegye. Egész 1672-ig volt ez a nyomda *Apafi Mihály* tulajdonában, amikor a kolozsvári és nagyenyedi református gimnáziumoknak adományozta.

Szenczi Kertész Abraham igen ügyes tipográfus volt, akinek munkájáról még ma is elragadtatással beszél a könyvvezető irodalom és őt kora legelső nyomdászának nevezik, akinek ügyessége tisztszárnyalta sok hírneves külföldi nyomdászt is.

Fejedelmi nyomdaalapítók. Az erdélyi és magyarországi református fejedelmek, a *Bethlenek*, *Rákócziak* teljes erejükkel azon voltak, hogy a tipográfiát az ország minden részében terjesszék és annak áldásos hatásaképp a néppel a reformáció tisztultabb tanait megismertessék. *Bethlen Gábor*, Erdély fejedelme, 1620-ban saját költségén alapít Gyulafehérvárott nyomdát, hogy a közművelődést elősegítse, mire nézve saját maga hívja föl az erdélyi nemességet, értelmiséget és urakat, hogy a tipográfiát minden alkalommal pártolják. Ez a gyulafehérvári nyomda a kor követelményeihez képest nagy volt és első tipográfusai *Válaszuti András*, *Meszleni Márton*, majd pedig *Ligniczei Effmurt Jakab* voltak.

A *Bethlen Gábor* által Gyulafehérvárott 1620-ban alapított nagy nyomdát követte a második fejedelmi nyomda Sárospatakon, ugyanaz a nyomda, amelyet a németek 1704-ben a debreceni nyomdával együtt elpusztítottak. Ezt a sárospataki nyomdát *I. Rákóczi György felesége*, *Lorántffy Zsuzsanna*, a saját pénzén rendeztette be 1650-ben; tehát harminc évvel a *Bethlen-féle gyulafehérvári nyomda* alapítása után. A nyomda a református főiskola épületében volt elhelyezve 1671-ig, amikor Sárospatakra jezsuiták vonultak be és a főiskolát szétverték, a tanárokat és könyvnyomtatókat elkergették.

Az ez időpontig letelt huszonegy év alatt két tipográfusa volt a sárospataki nyomdának. Az első *Renius György* volt, aki önagyságok (már mint a fejedelmi pár) tipográfusának nevezte magát. Epp úgy utóda *Rozsnyai János* is, aki a jezsuiták vandalizmusa után előbb Kolozsvárra ment, majd pedig Debrecenbe került a városi nyomda művezetőjéül. Itt is halt meg 1682-ben.

Az első katolikus nyomda és a cenzúra. Két főpap volt az 1570 körüli években a katolikusok vezérémbere: *Forgách Ferenc* biboros és *Telegdi Miklós* nagyprépost. *Forgách* erőszakos, durva, de tehetségtelen ember volt, *Telegdi* ellenben számító, simulékony, a viszonyokon átlátó és uralkodni tudó ember; nem azonosította magát *Forgách* erőszakos politikájával, sőt ellenkezőleg: teljesen elszakadt attól és önálló utat keresett eszméinek kivitelére.

Levelet írt *Miklós* pápának, hogy minden erőszaktól tartózkodjék, mert az erőszak már mit sem használ, az csak elmérgesítené a dolgokat, amikor a reformáció már úgysis nagy tért hódított. Egyforma fegyverekkel kell — úgymond — küzdeni. Amilyen fegyvert használ az ellenség, olyan fegyvert kell ellene kihasználni: és ez a nyomdászat. A nyomdászat az, amelynek segítségével az „igaz, üdvözítő vallás aklát” megbontották, a nyomdászattal kell a híveket visszaszeretni és az eretnokségtől megmenteni. Ha eddig ellenségei voltunk *Gutenberg* mesterségének, nagy kárát vallottuk, amint látjuk és oda kell hat-

GEBRÜDER SCHMIDT

G. m. b. H.
FRANKFURT a/M.
BERLIN

KÖNYOMDAI ÉS KÖNYVNYOMDAI FESTÉKGYÁRÁNK
MAGYARORSZÁGI VEZÉRKÉPVISELETE ÉS RAKTÁRA

FREUND-BARÁT-FÉLE

PAPIRNACYKERESKEDEÉS ÉS GRAFIKAI SZAKÜZLET
BUDAPEST V, AKADEMIA-UTCA 3. TELEFONSZÁM: 82-35

nunk, hogy a reformátusokkal karöltve, sőt őket túlszárnyalva, terjesszük a nyomdászatot.

Miklós pápa okos dolognak tartotta Telegdi érve-
lését és azt az utasítást adta, hogy a szellem fegyve-
rével támadják tehát az ellenséget.

Telegdi Miklós úgy is mint érseki helynök, azon
fáradozott tehát most, hogy nyomdát állítson föl. Tu-
domására adták, hogy a bécsi jezsuitáknak van egy
teljes nyomdafölszerelésük, amelyet azonban 1563 óta
nem használnak és az a rendház pincéjében hever.
Elküldte tehát titkárát a jezsuitákhoz ez ügyben, aki
azzal az üzenettel jött vissza, hogy a jezsuiták hajlan-
dók a nyomdafölszerelést eladni, sőt örülnék is an-
nak, ha akad reá vevő, mert ők úgysem tudnak az-
zal mit kezdeni. Az árát ezer pengő forintban állapí-
tották meg.

Telegdi rögtön kiutalványozta az ezer pengő forintot
és a nyomda nemsokára Magyarországra került, ahol
Nagyszombatban állították föl 1577-ben.

Telegdi első dolga volt, hogy kinyomtassa az evan-
géliumot, amely már a következő évben, 1578-ban
meg is jelent. Impresszuma volt: „Nyomtattatott Nagy-
Szombatban Az Felséges Romai Chaszarnac kegyel-
mes engedelméből, ugyan azon Telegdi Miklós há-
zána. M. D. LXXIII. Esztendőben“.

Az első katolikus érdekeket szolgáló nyomda tehát
megvolt Nagyszombatban és Telegdi megkezdhetette
a maga lojálisnak indult küzdelmét a reformáció
ellen.

Forgáchékat azonban mindez nem elégítette ki.
Ők többre becsülték a szellem fegyvereinél az erő-
szakot és a tirannizmus leghitványabb eszközt: a
cenzúrát is ők hozták erre a szerencsétlen országra.

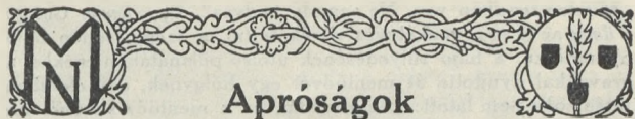
Papiroson megvolt ez már korábban is. I. Ferdi-
nánd már 1529-ben elrendelte országaiban a nyomtat-
ványok cenzúráját, sőt 1564-ben a császár a pozsonyi
„gutgesinnt“-eket felmentette a cenzúrázás alól, noha
azt Oláh Miklós esztergomi érsek ellenetzte. Sőt 1570-
ben II. Miksa is megújította Magyarországra nézve a
cenzúrát, kiterjesztve azzal, hogy császári engedelem
nélkül nyomdát nyitni, annak fölszerelését üzemban
tartani tilos.

A cenzúra szigorúbb alkalmazása azonban csak a
XVI. század vége felé kezdődött. II. Rudolf 1584
augusztus 15-én elrendelte, hogy senkinek Magyar-
országon királyi engedelem nélkül nyomdát nyitni
nem szabad. Ennek következményeképp Magyaror-
szág huszonkilenc nyomdája közül a huszonnyolc
református tipográfiát be kellett volna csukni. Tény-
leg, a XVI. század végén Magyarország huszonkilenc
nyomdájából már csak tíz nyomda állott fön, bele-
számítva természetesen a nagyszombati Telegdi-
félét is.

A cenzúra behozatalának ódiuma tehát főképen
Forgách bíboros emlékét sötétíti be. De részük volt
benne ama katolikus főuraknak is, akik a haladás
szellemétől való féltükben mindenkor készek voltak
más hitvallású honfitársaik üldözésére.

Telegdi, a katolikus sajtónak lelke és föntartója,
1586-ban halt meg, aminek következtében a nagy-
szombati nyomda az esztergomi káptalan tulajdonába
ment át és evégből az officina Esztergomba vitézett,
ahol még 1603-ban is működött és végül a jezsuiták-
nak adományoztatott.

Azután érseki költségen Pozsonyban állítanak föl
katolikus nyomdát, amely mellé *Gründer Gottfried*
„typotheta haereticus“ (evangélikus nyomdász) és
Zerwekh János állít föl officinát és ezután csak a XVII.
század vége felé nyitnak a katolikusok Kassán és
Csíksomlyón újabb nyomdát. *Harasztii József.*

Apróságok

Szakelőadások. *Schwartz Armin*, lapunk munkatársa, „Írók és
korrektorok“ címen tartott valóban tanulságos és élvezetes elő-
adást október 22-én a Segélyző-Egyesület Kölcsey-utcai ülé-
stermében. Ez az előadás volt a bevezetője a Korrektorkör és
Hirlapszedőkör együttes rendezésében ösztöl tavaszig tartani
szokott szakelőadásoknak. Ha a folytatás is olyan jó lesz, mint
a kezdet, amiben nincs okunk kételkedni, akkor a két szakmai
kör dícséretes vállalkozásának szakfejlesztésünk területén csak-
hamar észrevehető eredményei lesznek. Ezek az előadások mind
látogatottabbakká válnak, úgy hogy az ülésterem második részét
is meg kellett nyitni a nagy számban összegyűlt hallgatóság előtt.
Az előadó világosan, érthető modorban ismertetette tárgyát. Arról
beszélt, hogy a nyomtatványok hibás elkészítésében nagy részük
van az íróknak is, akik legtöbbször saját külön, testhez szabott
helyesírási szabályaikat, jobban mondva: szabálytalanságaikat
kényszerítik rá szedőre, korrektorra és olvasóra. Példákat olvas-
tolt föl néhány „modern“ író zagyva mondat szerkesztéséről,
idegen szavaknak helytelen és fölösleges módon való alkalmá-
zásáról és megmutatta: mennyivel jobb és szebb, ha magyar
szóval mondjuk meg, amit magyar szóval is meg tudunk mon-
dani. Könyvekből vett példáin a hallgatóság nem egy helyütt
élénk derültségre fakadt, úgy hogy a tanulságon kívül kellemes
szórakozásban is volt részük azoknak, akik nem röstelnek a szak-
előadásokra eljárni. Kívánatos volna, hogy azt, amit az írókról
mondott, az előadáson jelenvolt írók továbbadnák társaiknak,
mert az írók nagy mértékben megkönnyíthetnék a szedő, a kor-
rektor és általában a nyomda helyzetét. — A Magyarországi
Magántisztviselők Országos Szövetségének grafikai szakosztálya
folytatta a mult számunkban már megemlített előadási sorozatát.
Október 23-án *Faraqó László dr.* tartotta meg előadását a könyv-
kiadó kalkulációjáról, majd október 30-án *Simkó Gyula* az antikvá-
riátusról. Őket követte november 6-án *Sándor Dezsőnek*, a Magyar
Nyomdászat kiadóhivatala vezetőjének érdekes és jól fogadott
előadása. *h.*

Fuchs Dávid jóhírű budapesti szakületének új helyiségei no-
vember 1-én V. Csáky-utca 49. szám alatt (bejárat V. Wahrmann-
utca 16. szám) megnyitlák. Telefonszám, miként eddig: 21—91.

Egy hős nyomdászról. Az 1922. év elején egy „Egypt“ nevű
nagy angol postagözös, amely az indiai Bombayba tartott és igen
nagy arany- és ezüstrakományt vitt magával, súlyyodt el a bresti
francia partok közelében. Erről az irtózatos katasztrófáról napról
napra több érdekes, megható s az emberi lélek nagyságáról tanu-
skodó megrendítő részleteket közölt a magyar napisajtó is. A hajó
este, hét óra után, sűrű ködben, a „Seine“ nevű francia gőzessel
ütközött össze s alig harminc perccel az összeütközés után el-
süllyedt. Az összes mentőcsónakokat lebocsátották s elsősorban
a gyermekeket és asszonyokat raklák csónakra. Ezek száma azon-
ban nem volt elegendő és így a csónakbaszállásnál leírhatatlan
drámai jelenetek játszódtak le. Egy Taylor nevű ember a felesége
után épp csónakra akart szállni, mikor észrevette, hogy Lewis
sergeant (őrmester) feleségének nem jutott hely. Mosolygva
adott utat az asszonynak s a saját feleségéhez pedig odakiáltott:

MINDEN
MŰVEZETŐ
GÉPMESTER
SZEDŐ

AZ

ATHENAEUM

OLCSÓ
KIADVÁNYAIT
OLVASSA

KAPHATÓK MINDEN KÖNYVKERESKEDÉSben S EL-
ÁRUSÍTÓNÁL. KÉRÉSRE ÁRJEGYZÉK IS KAPHATÓ

„Minden rendben van. Ne aggódj, kedves”. Egy Jenner György Vilmos nevű negyvenkétéves derék férfiú, a szerencsétlen hajó nyomdása, a hajó süllyedésének utolsó pillanatában ezekkel a szavakkal nyújtotta át mentőövét egy hölgynek, akit életében talán soha nem látott: „Asszonyom, ez a mentőöv az öné. Én nem tudok uszni, ennél fogva oszlozom lársaim sorsában”. A hölgy nem akarta a mentőövet elfogadni, de Jenner nyomdász nem engedett. Kijelentette, hogy neki két nagy fia van, az egyik már lizenhétéves a drótnélküli távirász egy angol hajón. Csak fogadja el nyugodtan. A nő végre sirva fölcsatolta az övet. Még Jenner segített neki. A nő megmenekült, a nyomdász pedig a tenger hullámaiban lelte halálát... Az angol újságok — egy magyar napilap szerint — a derék Jenner György Vilmos hajónyomdásznak az arcképét most széllemben közlik s erőteljes akció indult meg özvegyének a fölsegítésére.

Paulus.

Abécét javító nyomdász. Igen humoros bácsi lehetett Ballhorn János, akinek Lübeckben való 1531-től 1599-ig nyomdája és aki de facto jó humoráról és furcsa világnézetéről és fölfogásáról volt nevezetes. Minden hozzája került munkát javított, korrigált, amiért a megrendelő sokszor haragudott, sokszor nem. Egy szép napon elgondolta, hogy kiad egy bővített és javított abécét a lübecki nebulók és kislánykák számára. Ki is adta, ki is nyomtatta e fölírásaal: javította és bővítette Ballhorn János. A tanítómaster, akit Ballhorn bátyánk sokszor megtraktált és aki e traktamentumot mindig tárt kebellet vette, be is vezette az iskolába ezt a javított abécét, hogy hadd tudják meg a lübecki apróságok is, hogy Ballhorn bácsi milyen okos ember. Most aztán már ideje is lenne megmondani, hogy Ballhorn bácsi abécéjében mi volt a javítás, mi volt a bővítés; hát semmi más, mint az, hogy ő használta először az abécés könyvben, amelyet eredetileg más írt, a németben igen gyakran használatos kettős ff, ll, tt, ss betűket. Ez és semmi más volt a javítás és bővítés. Hát nem volt okos ember Ballhorn János bátyánk? Tett ő még más okos dolgot is. Jött hozzá egy mester egy abécés könyvvel, aki magával hozta saját metszésű klicsjét: egy kakaát, mint az éberség jelképét, hogy ez díszítse a könyv első lapját. Ballhorn bátyánk vállalta a munkát, el is készítette, szállította is, de javított rajta, és pedig azt, hogy a kakas mellé egy kosár tojást metszett és így nyomta azt ki. Az egész város kacagott e javításon.

h—i.

Az első angol könyv a nyomdászatról. Moxon József angol ezermester volt. Él t. II. Károly király uralkodása alatt. Értett mindenhez: tudományhoz, művészethez, mesterséghez egyaránt. A király ez okból igen szerette és becsülte és ahol csak lehetett, mindenütt és mindenben kitüntette és hogy környezetében tudja, kinevezte a Királyi Társaság tagjává, ami még azzal a kitüntetéssel járt, hogy az udvarban szabadon ki- és bejárhatott. Ez a zseniális férfiú természetesen a nyomdászathoz és a nyomdászat minden ágához is értett és abban gyakorolt és kitűnő szakember volt. Az ő nevéhez fűződik az első angol nyelvű könyv, mely a nyomdászatról megjelent. Ő írta azt, ő is öntötte hozzá a betűket, ő szedte, ő nyomta és ő is kötötte azt be. 1686-ban adta ki e nyomdászati szakkönyvét „Regulae trium ordinum literarum typographicorum” címen, melyben sok más közt az antikva, kurziv és gótikus betűk proporcionális öntését tárgyalja igen behatóan. 1659-től 1683-ig Robert Andrewvel betűöntődét tartott üzemben, amelyben főképp csak a keleti nyelvek betűit, amely nyelvekben Moxon igen járatos volt, öntötték. Főképp a zsidó nyelv betűit és a szíriait öntötték előszeretettel. Öntöttek azon-

kívül rabbi-héber, német (fraktúr), szamaritániai, arab, abessziniai, görög, angolász, normandiai, ir és másfajta betűket, azonkívül kottát, csillagászati, mérési, hidrográfiai és más jeleket, amelyeknek előállítására tudniillik akkor még igen nehéz volt.

h—i.

A könyvek ára a XVI. században. Nagyon kevesen fogják azt elhinni, hogy a könyveket a XVI. században úgy a könyvkereskedők, mint a vevők súlyszámra, vagy pedig tekercsekben árusítva vették. Erről tanít az „Archiv für den deutschen Buchhandel” II. kötet, 156. lapja. Az árusítás a könyvkereskedőknek 5000 íves bál szerint történt 15 forintjával, míg a határozatlan makulaturának jelzett bál ára 3 forint volt. Ebből az következik, hogy a könyvkötést valószínűleg a könyvkereskedők végeztették. A bekötött könyvekről így ismerjük meg: a jeni kiadású Lutherbiblia Jenában König Konrádnál 18 garas volt, míg a lipcsei könyvvásáron 19, Frankfurtban 20 garas. 1522-ben Lipcsében egy asszony Luther Új-Testamentumát házalás útján 15 garasért adta, míg Meissenben a piacon a Treiberger-pince előtt ugyanannak az ára 20 garas volt. IX. Károly francia király, hogy országában a könyvek olcsóságát elősegítse, 1583-ban a nyomdászokat mentesít mindenféle adótól és egyben elrendelte, hogy a könyvek árát a könyvnyomtatás arányában kell megszabni.

h—i.

A régi naptárak történetéből. A legelő magyar kalendárium valószínűleg 1538-ban, tehát 384 évvel ezelőtt jelent meg. Nem magyar faaprés alól került ki. Krakko városában nyomták. Székely István uram nyolcadrélt 15 levélből álló naptára ez. Evázam és hely megjelölése nélkül jelent meg. Utána az Egyeduti Gergely fordítása következik: Curoloviai Szaniszló híres krakói csillagász művéből. Ez anno 1571 jelent meg Bécs városában. Ennek egyetlen példánya — sajnos — az idők folyamán elkallódott. A hazánkban kiadott kalendáriumok közül legrégebb a nagy-szombati. Ez 1579-ben jelent meg. Pécsi Lukács készítette: Slovacius, ugyancsak krakói asztrológus („Sterndeuter” = csillagjós) műve után. Utána az 1592-ben Galgóc nyitramegyei helységben megjelent naptár következik. Ez szintén Slovacius munkája után készült. Ezután jön a debreceni kalendárium, mely 1593-ban jelent meg a város házinymdájában, őkegyelme Csáktornyai János provizor uram idejében, aki — dr. Csűrös Ferenc debreceni kollégiumi tanár szerint — „valósággal tudós könyvnyomtató volt, azok közül való, akik, mint Heltai Gáspár, vagy később Misztótfalusi Kis Miklós, nemcsak nyomtatóművészetükkel, hanem tudós voltak is kiérdemelték kortársaik elismerését”. Ez a naptár Tenatius János szintén krakói asztrológus munkája után készült a amelyet Sándor István Könyvesháza a második ismert kalendáriumnak tartott. Tévesen, mint látjuk, mert a magyar nyelven megjelentek között ötödik, a Magyarországon nyomottak között a harmadik a legrégebb debreceni kalendárium. A többi magyarországi városok legrégebb nyomású naptárai mind a XVII. század folyamán jelentek meg. Így a kassai 1618-ban, a gyulafehérvári (Alba-Julia) 1626-ban, a pápai 1629-ben, a sárospataki 1660-ban... Kegyeletértést követnék el, ha ama híres és sokszor gúnyosan emlegetett kalendáriumról megfeledkezném, mely 295 évvel ezelőtt került ki a faaprés alól. Ez nem más, mint a „LÖTSEI KALENDÁRIUM”. Verzáliással írtam. Megérdemli. Nélküle egy magyar szállóigével (néhai való jó Tóth Béla író és műkedvelő betűszedő szerint: „Szájruól szájra”) kevesebb volna: „Ez a löcsei kalendáriumba való”, vagy pedig: „A löcsei kalendárium szerint”, avagy: „Ezt már a löcsei kalendáriumról tudjuk” stb. Az 1599-iki debreceni kalendárium Ujfalvi

ÜZLETÁTHELYEZÉS!

A
FREUND-BARÁT-jéle
papírnagykereskedés és
grafikai szaküzlet
irodáit és raktárait
november havában
áthelyezte

TELEFON
82-35

V, Akadémia-utca 3 alá

Imre munkája. Egyetlen csonka példánya (az első ív) az Erdélyi Múzeum birtokában van. Az 1613-iki kiadásnak is csupán a *D* íve van meg egyetlen példányban. (Ez a kiadás azonban a debreceni kollégium könyvtárában is megvan, még pedig két exemplárisban, sajnos — mondja forrásom — „csonkán, s ami még bosszantóbb, ugyanaz a *D* ív két példányban.”) Az 1630-iki debreceni kalendárium szintén az ottani kollégiumkönyvtár tulajdona. Igen érdekes a címe: „Uy es O Kalendariem, Christus Urunk születése után 1630. Esztlendőre, rend szerent az napoknak számlálásával es egyéb valasztásokrol. Ehinger Illyes által irattatott. Debreczenben. Nyomatta *Rheda Peter*.” (Ebből látjuk, hogy a debreceni officinának nem volt sem *á*, sem *é*, sem *o* betűje.) A cím közepén Magyarország címere látható kétoldalt ágaskodó szárnyas griffekkel. Csak az *A* ív négy levele van meg a címlappal. Ez is két példányban maradt meg. A XVIII. század elején indult meg a komáromi kalendárium *Töltési István* nyomdász kiadásában. Ehhez 1705-ben kapta meg I. Leopold királytól a privilégiumot. Anémétnyelvű győri kalendárium a XVIII. század első felében került ki *Streibig József Antal* officinájának a faprése alól. Az 1737-ben megjelent naptárból van meg egy példány. Ez *Major István* revizor kollégánk (Pallas) birtokát képezi. Rövidített címe a következőképpen hangzik: „Best-eingerichteter Crackauer Schreib-Calendar Auff das Jahr 1737, gestellet durch Stanislaum Dubranowski, Ph. Math. Raab, druckts Joseph Ant. Streibig, Königl. Priv. Bischöfl. Raaber Buchdr.”. Egyebek közt a passarovitzi békekötés (1718) okmányának teljes szövegét közli 15 oldalon, a következő zárószóval: „Nachgedruckt auß der Kayserl. Reichs-Hof-Buchdruckerey außgegangen Exemplari”. Ezt a példányt e sorok írója nemcsak látta, hanem végig is olvasta. Már évekkel ezelőtt valamelyik képes folyóiratunkban a következő mondatra bukkantam: „Már régóta megvan a magyarnak az a rossz szokása (igazi morbus Hungaricus), hogy könyvért pénzt adni nem szeret”... Nem oda Budal! A győri kalendárium kivétel. Ez olyan kapós volt, hogy a Streibig-nyomda alig győzte a nyomást. Szent Mihály napjától Szent György napjáig az officina faprései csak a kalendáriumot nyomták, éjjel-nappal: hét hónapon keresztül. És miért volt a győri naptár olyan keresett? Alkalmassint benne volt az országos vásárok jegyzéke is... Mert hát mit ér egy könyv vagy egy kalendárium, ha nem „hozza” az országos vásárok jegyzékét? Egy suszlákot (= kettő garast) sem — mondta mindenkor az országos vásárokra járó Somody András csizmadiamester uram, aki — az Isten nyugosztaljal — komája volt az édesatyámnak és a józsefvárosi plébánia szomszédságában lakott a saját házában: a Nagystáció-utcában (Baross-utca). *Paulus*.

A könyvtolvajlás. A világ leghíresebb könyvtolvaja a hírneves protestáns hitvitázó: *Mathias Flacius Illiricus* volt a reformáció idején. Ezt a nagytudományú papot az egész világ klastromokban szívesen fogadták s az eredmény az volt, hogy mikor eltávozott, rendszeresen magával vitte a klastrom könyvtárának legértékesebb nyomtatványait és kéziratait, vagy legjobb esetben kivágta ez értékes klenódiумok egyes lapjait. Az ő eljárása okozta, hogy mielőtt valakit, kutatás szempontjából, a könyvtárba eresztettek volna, szigorúan megeskettették arra, hogy olt nem fog könyvet lopni, vagy nem fogja azokat megcsonkítani. Azóta az ő nevével nevezik a könyvcsonkítótak cullellus flacianusoknak (Flacianus-késeknek). Védekeztek a könyvlopás ellen úgy is, hogy ilyenféle verseket írtak a könyv első lapjára: „Sok nehéz munkával szereztek, nyomattak; szárítóprésben is de soká nyaggat-

tak; aki el mer lopni: azt kerékbe törjék, a szeme világát menten kitöröljék”. Avagy: „Ahány betűm mig forogtad, nézed, annyi áldás néked, ahány a lapom, ahány a betűm, ha eltépd láncom, mind átokká váljon, ahány a belűm”. Persze, hogy az ilyen átok nem riasztotta vissza a tudós könyvtolvajokat a lopástól. — Magyarország leghíresebb könyvtolvaja Mátyás király kedvelt papja: *Beckensloer János* volt. Ez a német származású pap annyira belefurakodott Mátyás király kegyeibe, hogy nemcsak mindenféle javakkal és címekkel látta el, hanem kinevezte Eger püspökévé is és híres könyvtárába szabad bejárást engedett részére. Egy szép napon aztán a jó főpap búcsút mondott Magyarországnak és Frigyes német császár védőszárnyai alá, Németországba szökött, egyúttal magával vivén emlékül Mátyás király híres könyvtárának legértékesebb és legbecsesebb kincseit. Mikor Mátyás Beckensloer galád eljárását megtudta, belebetegedett, de — sajna — már semmit sem tehetett ellene. *Hi*.

Háromszáz évvel ezelőtt. Az Elzevir-dinasztiáról akarok megemlékezni e néhány sorban. A híres könyvnyomtatócsalád világhírű leydeni műhelyét *Elzevir Lajos* flamand származású könyvkötő alapította meg, aki 1580-ban telepedett meg ebben a virágzó egyetemi városban. Könyvkereskedését az egyetem kuraatóriumától nyert és 1587 április havában kelt kiváltságlevél alapján nyitotta meg az akadémia területén. Elzevir Lajos 1617 elején halt meg, virágzó üzletet hagyva örökösire. A leydeni üzletet legidősebb és legfiatalabb fia vette át: *Máté* és *Bonaventura*. Máté 1622-ben, tehát éppen 300 évvel ezelőtt a saját fia: *Abrahám* javára lemondott az üzletéről és ezzel az Elzevirek történetében új korszak vette kezdetét. A két új társ ugyanis 1625-ben magához váltotta *Elzevir Izsáknak* 1617-ben berendezett könyvnyomtatóofficináját s ezzel meg volt adva a cég tipográfiai világhírének lehetősége. Tényleg a cég virágzásának legfényesebb korszaka anno 1626 indult meg s a vállalkozó szellemű társak a nagyszabású kiadványok egész sorát indítják meg. Ekortól datálódik az Elzevireknek mint egyetemi könyvnyomtatóknak a szereplése is. Az üzletársak egy- és ugyanabban az évben, 1652-ben, haltak meg. Helyüket elfoglalták fiaik: *János* és *Dániel*. A békés együttműködés azonban nem tartott sokáig. Dániel 1655-ben kilépett az üzletből és Elzevir Lajossal szövetkezett, akinek 1638 óta volt Amsterdamban virágzó könyvkiadói könyvnyomtatóüzlete, János pedig egyedül vezette tovább a törzsüzletet 1661-ben bekövetkezett haláláig. Özvegye alatt a vállalat lassankint hanyatlásnak indult. Az amsterdami ház is lassankint veszített jelentőségéből, és Dániel 1680-ban bekövetkezett halálakor végleg főlöszlott. A hatalmas nyomdászcsalád Utrechtben és Hágában működő tagjai — *Gulyás Pál* bibliofil véleménye szerint — jelentőség dolgában messze mögötte maradtak a leydeni és amsterdami cégnek. (Vide: *Magyar Könyvszemle* 1912, II. füzet.) *Paulus*.

Az első (?) kassai nyomtatvány. E címet viseli Rexa Rezső író és bibliofil érdekes cikke, mely a Magyar Könyvszemle 1914. évi folyamának I. füzetében jelent meg. A világháború kitörése évében kilenc könyvnyomtatóofficina működött Kassán: a Felsőmagyarországi Nyomda, Kassai Nyomda-Részvénytársaság, Koczányi Utóda Paulini Gyula, László Béla, Matzner Samu, Schwarz Alfrédné, „Szent Erzsébet” Nyomda, Vitéz A. Utóda Schillinger Zoltán, Wiesenberg Lajos „Hungaria” nyomdája. Ama kassai szaktársak, akik az én időmben kerültek Budapestre, mindnyájan intelligens fiúk és három (magyar, német, szlovák) nyelven per-

STEYRERMÜHL PAPIRGYÁR

Magyarországi vezérképvisellete és lerakata
**Freund-Barát-féle papírnagykereskedés
és grafikai szaküzlet**

Budapest V, Akadémia-utca 3
Telefon 82-35

Különlegesség: műnyomó-, kromo-, másoló-, rajz-, flór- és famentes papirosban. Allandó nagy raktár.

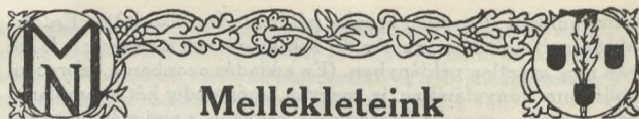
fektül beszélő kitűnő szedők s jó kollégák voltak. Felsőmagyarországnak egyik legszebb városa mindenkor a Hernád folyó mellett fekvő Kassa volt, mely a magyar könyvnyomtatás történetében azonban csak a XVII. század első évtizedében kezd szerepet játszani. Az első nyomtatvány, amelyet eddig a bibliográfia mint kassait ismert, idézett forrásom szerint, a Thurzó György palatinustól Zsolna (Trencsén vármegye) mezővárosba összehívott zsinat (1610 március 28) által Forgách Ferenc bíbornok, esztergomi érsekhez intézett „Apologia” (védelmezőirat). Ez a 312 éves nyomtatvány (Apologia pro Synodo Solnensi, eiusque Constitutionibus...) az 1610. évi kassai nyomdatermek között az egyetlen, mely mindeddig előkerült, míg az 1611. évből két latinnyelvű és ugyanannyi magyarnyelvű nyomdatermeket ismernek a szakemberek, valamennyit Fischer János sajlójából, az első nyomtatványán ezzel az impresszummal: Cassovia Excudat Johannes Fischer. M. DC. X. Ez évtől kezdve egyre szaporodik a fennmaradt nyomdatermek száma, úgy hogy az ismert munkák tömege a nyomdák fennállásának első félszázada alatt, ha nem is mutat föl oly tetemes számot, mint például Lőcsée, mégis igen jelentősnek mondható. Fischer János, Kassa városának derék könyvnyomatója, akivel néhai való jó Firtinger Károly szorgalmas szakírónk is foglalkozott, Sáros vármegyének Bártfa (régiesen Bartpla, németül Bartfeld) szabad királyi városából származott és a könyvnyomtatást alkalmasint Debrecen házi nyomdájában tanulta meg. Kassai officináját, a város pénzbeli támogatásával, anno 1610 állította föl. *Paulus.*

A második moldovai nyomda történetéből. Az oláh nyelv irdalmi kialakulása már a könyvnyomtatás idejébe esik, de a politikailag török uralom, egyházilag a szláv liturgikus nyelv terhe alatt sanyoló oláhság a maga erejéből nem tudott magának irdalmat kezdeni sem. Erdélyi szászok — forrásom szerint — fordították le s adták ki az első oláh könyvet anno 1544, Nagyszében városban. Azután hosszú sora jön a szlávbetűs oláh egyházi könyveknek Nagyszében, Brassó, Szászsebes, Gyulafehérvár városok officináiban. Fogarasi István lugosi katekizmus 1648-ban latin betűkkel és magyar ortográfiával jelent meg, de ez — Gagy Jenő író és bibliofil szerint — elazigetelt kísérlet maradt, a szláv betű uralkodó maradt a XIX. század közepén is túl. Az erdélyi fejedelemség megszűnte után az I. Rákóczi György gyulafehérvári oláh nyomdája is megszűnt, s nemsokára oláh könyvek kiadása a budai Egyetemi-nyomda privilégiuma lett, s csak a XIX. század közepe felé engedélyezett a kormány végre egy oláh nyomdát Brassóban. Az oláh fejedelemségekben a nyomdászati csak a XVII. században kezdődik. Első a *govorai* nyomda. Ezt Basarába Máté vajda alapította 1634-ben, tehát 162 évvel az első magyar nyomda keletkezése után. 1642-ben Campulungban, 1664-ben Deal monostorban, 1652-ben Tergovistban nyílnak meg nyomdák, a XVIII. században Jassy, Bukarest, Buzau, Rimnik is könyvnyomdákkal vannak ellátva. *Paulus.*

Új papírosnagyereskedés. A Freund-Barát-féle papírosnagyereskedés és grafikai szaküzlet — mint értesülünk — újonnan berendezett papírosnagyereskedését és grafikai szaküzletét ezévi december 1-ével V. Akadémia-utca 3. szám alá helyezi át, ahol, mint a stejerműhli papírgyár magyarországi képviselője, nevezett gyár gyártmányaiból állandóan nagy raktárt tart. Nevezett cég ugyancsak kibővítette a grafikai üzletet is, amely olyan terjedelmű és szakszerűen asszortált, hogy minden igénynek megfelel.

TELEFON: J. 6-35. SÜRGÖNYCÍM: BERGWIRT BUDAPEST

BERGER ÉS WIRTH

ELSŐ MAGYAR KÖ. ÉS KÖNYVNYOMDAI
FESTÉK- ÉS HENGERANYAGGYÁRBUDAPEST
IX, MÁRTON-UTCA 19M. KIR. POSTATAKARÉKPÉNZTÁRI SZÁMLA SZÁMA 23244
GIROSZÁMLA A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANKNÁL

Mellékleink

Borítékunkat a *Világosság*-nyomda derék mesterszedője, *Dukai Károly* tervezte, s ugyancsak ő volt az ólomvéseteknek biztoskezü elkészítője. A nyomtatást *Bauer Henrik* főgépmeister végezte.

Mellékleink sorából bizonyára nagyobb érdeklődést fog keltetni az *Ujságüzem Rt.* „Arany ABC”-je, amellyel e vállalat készleten bizonyítja, hogy fölkészültsége messze túlterjed a címe révén sejlhető határokra. A mellékletet *Bohn Antal* nyomtatta *Berger* és *Wirth* festékeivel, *Grósz* és *Vidor* halléini famentes papírosára.

További mellékleink olyan gyakorlati szedés példákat mutatnak be, amelyek nem kalandoznak el a tipográfiai stílustól, könnyen megcsinálhatók a szerényebb berendezkedésű officinákban is, egyszerűek és éppen ezért a legpraktikusabbak ebben a drágasággal terhes világban. Legtöbbjük a *Világosság*-nyomdánk készült.

Ilyen a *Várnai Dániel* szaktársunk, most nemzetgyűlési képviselő „Háború” című könyvének a borítéka, amely régi jó ismerősünk, *Dukai* mesler plánuma, s vésete is egyszersmind. Nyomtatását *Homó János* végezte.

Egy másik lapon két további borítékját látjuk a *Világosság*-nyomdának: *Jászai Samu* — szintén nyomdászlársunk és most nemzetgyűlési képviselő — „Agitáció” című füzetének fedőlapját, és az érdekes irdalmi pályafutású *Erdős Renée* „Róma” kötetének borítékát.

Két gyakorlati példát is mutatunk be a *Világosság* nyomtatványanyagából. A *Rohonczy-féle* kercsolyának meg *Sternberg* hangszereinek jó oldalait harsojgja a világba.

Két más hirdetéspéldát a *Kultúra*-nyomda mellékletén láthatunk. *Schäffer Béla* szedte, s *Weiszkopf Jenő* főgépmeister nyomta.

Mult füzetünk egyik mellékletéről is van egy-két kiegészítő szavunk. Az Athenaeumnak *Szabó Dezső* és *Csathó Zsigmond* venterán kollégáink ötvenesztendő jubileumára nyomott meghívójáról jeleztük, hogy *Prüner Arnold* tervezte. Most még azt akarjuk hozzáfűzni, hogy nyomtatását *Ziegler Ferenc* végezte, papíros pedig *Sas* és *Bauer* cégétől való.

Felelős szerkesztő: JANOVITS FERENC

Társ szerkesztő: NOVÁK LÁSZLÓ

Kiadó: STÁRK ADOLF

Kiadják:

A GRAFIKUS MŰVEZETŐK TÁRSASKÖRE
ÉS A MAGYARORSZÁGI MAGANTISZTVISELŐK SZÖVETSÉGE-
NEK GRAFIKAI SZAKOSZTÁLYA

Szerkesztőség:

BUDAPEST V. CSÁKY-UTCA 15. I. EMELET 5. SZÁM

Kiadóhivatal:

MMSZ. GRAFIKAI SZAKOSZTÁLYA
Budapest IV., Eskü-tér 5A „VILÁGOSSÁG” KÖNYVNYOMDA RT. NYOMÁSA
Műszaki igazgató: Deutch D.

A Magyar Nyomdászati előfizetési ára: Negyed évre 400 korona. Egyes szám 120 korona. A munkásszervezetek és a MMSZ tagjainak: Negyed évre 250 korona. Egyes szám 80 korona.

Hengeranyag, hengeröntés

A legjobbat, a legolcsóbban és leggyorsabban

GÖDINGER BELA HENGERÖNTŐDEJE ÉS HENGER-
ANYAGGYÁRA, BUDAPEST VIII, TÁNCSICS-UTCA 7
TELEFONHÍVÓ: JÓZSEF 13-41

CSORDÁS ÉS NÉMETI

Grafikai
gépműhely és szaküzlet
Budapest V, Ugyonok-utca 24. szám
Telefonhívó: 192-01

Kő- és könyvnyomdai sajtók, szedőgépek, nyomó- és papírgyári rotációsok, dobozgyári, könyvkötészeti gépek, önbe-
rakókészülékek szakszerű javítása, áthelyezése, szerelése

WALDMANN FERENC PAPÍRGYÁRAK-LERAKATA ÉS NAGYKERESKEDELMI RT

BUDAPESTEN, V. KERÜLET, FALK MIKSA-UTCA 13. SZÁM ALATT
SÜRGÖNYCÍM: PAPYROLEUM BUDAPEST
TELEFON: 96—19 ÉS 142—51

Állandó nagy raktárral rendelkezik a grafikai szakma részére szükséges mindennemű papírban

KAUFMANN GYULA

GRAFIKAI SZAKÜZLETE
BUDAPEST VII, KERTÉSZ-UTCA 48. SZÁM
TELEFON: JÓZSEF 105-70

BREHMER & CO.
Maschinenfabrik, Wien

KARL KRAUSE A.-G. POPPELBAUM, WIEN
Maschinenfabrik, Leipzig betüöntöde és rézleánygár

CÉGEK
KÉPVISELETE

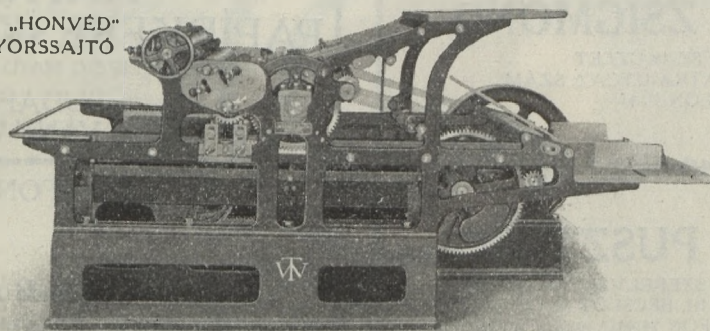
NÉMETH ISTVÁN

PAPÍRHULLADÉK- KERESKEDÉSE

TELEFON 28-69

BUDAPEST VI, PETNEHÁZY-UTCA 59. SZÁM
(SAJÁT TELEPE). VESZ MINDENFÉLE IRODAI
SELEJTPAPIROSOKAT ÉS MAKULATÚRÁT.

„HONVÉD”
GYORSSAJTÓ

WÖRNER J. ÉS TÁRSA GÉPGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

TÁVIRATI CÍM: WÖRNER GÉPGYÁR BUDAPEST TELEFONSZÁM: 14-69 ÉS 61-90
V. VÁCI-ÚT 48

NYOMDAGÉPEK OSZTÁLYA

Raktárról szállít: görgő- és vasúti rendszerű gyorsajtókat, tégelysajtókat, könyomdai kézi-sajtókat, papírvágó gépeket, lemezollókat és a többi. Vállal bármely a szakmába vágó javítást

Szedőgépolom

kész összetételű, melyhez hozzákeverés nem szükséges, stereotíp-, lágy- és zeugóloom, továbbá antimon, angol ón napi áron kapható. Veszünk ócska óloom-, réz-, cink-, vas- és egyéb hulladékokat. Ólomsalakat (ólomhamut) veszünk, vagy pedig cserébe tiszta ólomot szállítunk:

„OFÉ” Olvasztó és Fémértékesítő

Budapest VI, Vasvári Pál-utca 8 (Operánál)
Öntöde: Budapest VIII, Óriás-utca 13 (Baross-utcánál)
Telefonhívószám: 94-68

”IMPORT”

PAPÍRKERESKEDELMI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
BUDAPEST VI, NAGYMEZŐ-UTCA 26
TELEFON 163-45

Mindennemű
famentes, színes, okmány-, könyv-, nyomó- és
födélpapírok nagy raktára

Telefon: 37-58 és 93-29

Lorilleux Ch. és Társa

a világ legrégebbi nyomdafestékgyára

Iroda és raktár:
Budapest, Ferenc József-rakpart 27

Gyár:
Budafokon

Különlegességek: Háromszinnyomó- és könyvoktatófestékek

HORVÁT LAJOS GRAFIKAI SZAKÜZLETE RT

BUDAPEST
VII, ARÉNA-ÚT 80. SZÁM
TELEFON:
JÓZSEF 32—03

PUSZTAFI ZSIGMOND

GRAFIKAI SZAKÜZLET
BUDAPEST V, TÁTRA-UTCA 6. SZÁM
TELEFON 31-43

RÓNA ÉS PUSZTAFI

GRAFIKAI GÉPEK ÉS SZERELVÉNYEK GYÁRA
BUDAPEST III, BÉCSI-ÚT 42
TELEFON 54-48

HAYNALD PAPÍRKERESKEDELMI RT

H. H. ULLSTEIN, LEIPZIG MAGYARORSZÁGI KÉPVISELŐJE

BUDAPEST
BÁLVÁNY-UTCA 15

TELEFON: 45-33

Allandó raktár
mindenféle nyomó-, író-, csomagolópapírokban és le-
mezekben, bankposta- és borttőpapírok különlegessége

TELEFON:

95-66

BALOG IMRE
PAPÍR- ÉS LEMEZRAKTÁRA

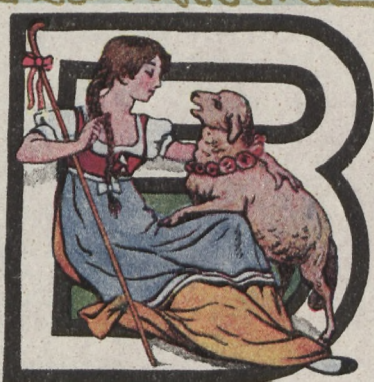
BUDAPEST
V, HONVÉD-UTCA

4

IRODAI ÉS NYOMDAI PAPÍROK,
KARTONOK ÉS LEMEZEK. KÜLÖN-
LEGESSEGEK MINDENFÉLE SZÍNES
BORÍTÓPAPÍROKBAN (BUNT), VA-
LAMINT PHANTASIE-PAPÍROKBAN,
ÜGYSZINTÉN FENYLEMEZEKBE

ARANY

A VERSIKÉKET IRTA
ROBOZ ANDOR
A KÉPEKET FESTETTE
K. SÁVELY DEZSŐ

EISLER G. BUDAPEST, KIADÁSA

„UJSÁGÜZEM“ R.-T. BUDAPEST

VÁRNAI DÁNIEL
HÁBORÚ

A
NÉPSZAVA-
KÖNYVKEZELÉS
KIADÁSA

SZERKESZTI:
JÁSZAI SAMU

SZAKSZERVEZETI MOZGÁLOM

I.

JÁSZAI:

AZ AGITÁCIÓ

(BIZALMIFÉRFIAKNAK AJÁNLVÁ)

NÉPSZAVA-KÖNYVKERESKEDES KIADASA BUDAPEST

ERDŐS RENÉE

RÓMA

A ROHONCZY-KORCSOLYÁK

A

LEGJOBBAK

A BUDAPESTI KORCSOLYÁZÓEGYESÜLET TAGJAINAK A
KEDVENCE. BARMELYIK SPORTÜZLETBEN KAPHATÓK.

STERNBERG HANGSZEREI

TELJESEN EGYEDÜLÁLLÓAK ÚGY MINŐSÉGÜK, MINT
ÁRUK TEKINTETÉBEN. ZONGORÁI, PIANINÓI ÉS HAR-
MÓNIAI A KÜLFÖLDÖN IS NAGYON KERESettek

Svábhegyi verseny
1922

***A verseny leg-
gyorsabb kocsija***

Rützler (Steyr)

Tauril
pneuveel
győzött

*Azonfelül három díj
Taurillal*

Tauril Pneumatik R-T

Telefon: 99-02 és 76-02 **Budapest, Mozsár-u. 9** Sürgőnycim: Pneutauril

FUCHS DÁVID

GRAFIKAI SZAKÜZLET ÉS GÉPNAGYKERESKEDÉS
BUDAPEST V, CSAKY-UTCA 49 (BEJÁRAT V, WAHRMANN-UTCA 16)
TELEFON 21-91

HASZNÁLT,
JAVÍTOTT GÉPEK
ÁLLANDÓ NAGY RAKTÁRA,
BÁRMIKOR MEG-
TEKINTHETŐ

ALAPÍTTATOTT 1885

HASZNÁLT
GÉPEKET LEGMAGA-
SABB ÁRON VÁSÁROL, ESET-
LEG ANYAGOKRA
BECSERÉL

GROSZ ÉS KALLÓS

GRAFIKAI SZAKÜZLET
BUDAPEST V, NÁDOR-UTCA 29. SZ.
TELEFON 49-31

KÉPVISELETEK:

Julius Klinkhardt, Leipzig
belöntőde és részléggyár

Sächsische Kartonagen-Maschinen A.-G.

Chr. Hostmann-Steinberg
festékgyár, Celle-Hannover

Bleicherei, Färberei u. Appreturanstalt A.-G.
Stuttgart

Papírgyári raktár

*K6- és könnyunyomdati festékek, bronzok,
Máser-lemezek, mindenféle nyomdat, könnyökötészeti cikkek állandó raktára*

VÉRTESI ALADÁR

BUDAPEST IV, FÖVÁM-TÉR 4
GYÁR: IV, MOLNAR-UTCA 33

TELEFON:
JÓZSEF 102-51, JÓZSEF 102-52,
JÓZSEF 62-49

LEVÉLBORÍTÉK-ÉS PAPÍRNEMÜGYÁR

GENZSCH & HEYSE BETŰÖNTŐDE HAMBURG-MÜNCHEN

MAGYARORSZÁGI
KÉPVISELŐJE

KALLÓS ÖDÖN
GRAFIKAI SZAKÜZLET
BUDAPEST V, WAHRMANN-UTCA 6
TELEFON: 130-17

HARTMANN VILMOS PAPÍRKERESKEDELMI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

BUDAPEST, VI. KERÜLET, EÖTVÖS-UTCA 9. SZÁM

KÉPVISELETEK:

LEYKAM-JOSEFSTHALI RT * PITTENI PAPÍRGYÁR RT * HEINRICHSTHALI PAPÍR-
GYÁRI RT * ROEDER GUSZTÁV ÉS TSA * RÓZSAHEGYI CELLULÓZE- ÉS PAPÍRGYÁR RT

RAKTÁRON TART MINDENNEMŰ PAPÍRMINŐSÉGEKET

Hans Wunder G. m. b. H., Berlin
kő- és könyvnyomdai festékek, kence- és hengeranyaggyár:

Maschinenfabrik Kempewerk,
Nürnberg tömöntödei és kémigráfiai gépek és szer-
számok gyára:

A. Laue & Co., Berlin csiszolt horgany-, alu-
minium-, vörös- és sárgarézlemezek gyára maratás, vésés
és sajtoldási célra:

Herrmann & Karig, Wien számozógépek és
készülékek, fűző- és lyukasztógépek gyára

MAGYARORSZÁGI
KÉPVISELŐJE

GOLDSTEIN A. UTÓDA

GRAFIKAI SZAKÖZLET
BUDAPEST VII, KAZINCZY-UTCA 32
TELEFON: JÓZSEF 123-95

ELSŐ MAGYAR BETŰÖNTŐDE RT

BUDAPEST

VI, DESSEWFFY-UTCA 32

Érdekközösségben a Schriftgießerei
D. Stempel A-G. Frankfurt a. M. céggel

**DIVATOS
SZÖVEG ÉS CIMBETŰK**
MAGYAR, NÉMET, LENGYEL, HORVÁT
TÓT, ROMÁN, BOLGÁR, SZERB, GÖRÖG
SZEDÉSHEZ

*
A LINOTYPE SZEDŐGÉPEK BETŰIVEL
EGYEZŐ VÁGÁSÚ BETŰK KÉZI SZEDÉSRE

*
SIMA ÉS MINTÁZOTT RÉZLENIÁK
TELJES NYOMDAI BERENDEZÉSEK

*
TELEFONSZÁM 23-70

TELEFONSZÁM: JÓZSEF 126-54

**PAPÍRNAGY-
KERESKEDÉS**

**GRÓSZ
ÉS
VIDOR**

**BUDAPESTEN, VII,
KERTÉSZ-UTCA 20**